

Ekološke zajednice i društveni prostori ideje održivosti

Kurelić, Sarah

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:377099>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA KULTURALNE STUDIJE

SARAH KURELIĆ

EKOLOŠKE ZAJEDNICE I DRUŠTVENI PROSTORI
IDEJE ODRŽIVOSTI
DIPLOMSKI RAD

RIJEKA, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA KULTURALNE STUDIJE

SARAH KURELIĆ

EKOLOŠKE ZAJEDNICE I DRUŠTVENI PROSTORI
IDEJE ODRŽIVOSTI
DIPLOMSKI RAD

MENTORICA:
Doc. dr. sc. SANJA PULJAR D'ALESSIO

U Rijeci, 28. kolovoza 2020.

Sadržaj:

1. Uvod.....	1
2. Prostornost unutar eko zajednica.....	5
2.1. Spacijalne prakse ili prvi prostor.....	6
2.2. Reprerentacije prostora ili drugi prostor.....	7
2.3. Prostori reprerentacije ili treći prostor.....	7
3. Ekologija kao spona.....	9
4. Projekt „Osunčane planine“.....	11
4.1. Perceptivni prostor.....	15
4.2. Kognitivni prostor.....	26
4.3. Prostori otpora.....	28
4.4. U harmoniji s prirodom.....	31
5. Lijepa naša Zelena.....	33
5.1. Utjecaj konzumerizma na okoliš.....	33
5.2. Ekološki marksizam.....	38
5.3. Ekofeminizam.....	40
5.4. Priroda kao lijek.....	45
6. Ekologija kao princip življenja.....	51
7. Literatura.....	56

Sažetak

Fokus rada je na ekologiji, odnosno ekološkim problemima s kojima se susreće suvremeno društvo, kao i važnosti senzibiliziranja šire zajednice o takvim problemima koji su sve češći. Odlučila sam se za istraživanje ideološkog aspekta ekologije. Osim ideologije ekološkog načina življenja orijentirala sam se i na druge vrste ideologija koje su u svezi s ekologijom, poput ekološkog marksizma, ekofeminizma i konzumerizma. No ipak, glavni fokus rada je na ideologiji ekološkog načina življenja te sam nastojala predočiti ideje, vjerovanja i prakse koje se proizvode unutar odabrane eko zajednice. Samim time, unutar ovog rada orijentirala sam se na jedan posve drugačiji način življenja, unutar kojeg ekologija vodi glavnu riječ. Sukladno tome, nastoji se živjeti u skladu s prirodom, a sve kako bi se smanjilo onečišćenje i degradacija prirode i okoliša kojim smo determinirani. Jedan od takvih alternativnih načina življenja odnosi se na eko zajednice. Unutar ovog rada fokusirala sam se na primjer jedne eko zajednice, gdje sam nastojala prikazati sustav i pravila funkcioniranja odabrane zajednice, koja u velikom broju uključuju uzgoj vlastite hrane, obrađivanje zemlje po načinu biodinamike i permakulture, slavlje solsticija i ekvinocija, izgradnju održivih objekta, odnosno pozivaju na život u harmoniji s prirodom. Odabranu eko zajednicu prikazala sam koristeći se pritom uvidima antropologije prostora, točnije trijalektikom prostornosti. Osvrtom na dotičnu zajednicu, nastojala sam prikazati uvjete postojanja drugačije zajednice. Ona u kojoj postaje nepoznanica užurbanost i jurnjava gradskog načina života. Pobornici eko zajednica nastoje voditi život tako da ne izrabljuju i uništavaju prirodu, već surađuju s njom.

Ključne riječi: ekologija, eko zajednice, ideologija, održivost, trijalektika prostornosti

Abstract

In my research, I have decided to focus on ecology, that is, environmental problems that modern society faces. As well as the importance of sensitizing the wider community about such increasing problems. I decided to explore the ideological aspect of ecology. In addition to the ideology of ecology, I have focused on other types of ideologies related to ecology, such as ecological Marxism, ecofeminism, and consumerism. However, the main focus of the work is on the ideology of ecology, so I tried to present the ideas, beliefs and practices that are produced within the selected ecovillage. Therefore, within this work I have focused on a completely different way of life, within which ecology has the main word. Accordingly, it seeks to live in harmony with nature, all in order to reduce the pollution and degradation of nature and the environment by which we have been determined. One such alternative way of living includes ecovillages. Within this paper, I focused on an ecovillage, where I tried to demonstrate their system and rules of operation, which in large part include the cultivation of their own food, the cultivation of the land in the manner of biodynamics and permaculture, the celebration of solstices and equinoxes, construction of sustainable objects, that is, they call for a life in harmony with nature. I presented the selected eco community using the insights of the anthropology of space, namely the trialectics of spatiality. Looking at the community in question, I tried to show the conditions for the existence of a different community. The one where the hustle and bustle of the urban lifestyle becomes unknown. Eco community advocates strive to lead life not by exploiting or destroying nature, but by cooperating with it.

Key words: ecology, ecovillage, ideology, sustainability, trialectics of spatiality

1. Uvod

U današnjem tehnologiziranom dobu sve su češće uočljiviji pokreti povratka prirodi, kao suprotnost onom standardnom, moderniziranom, gradskom načinu života. S raznih strana se apelira na opasnosti koje sa sobom nosi lagodan i moderan način života, čiji se počeci naziru u vremenima industrijske revolucije, a svoj puni potencijal ostvaruje nakon Drugog svjetskog rata. „Svijet kakvog uistinu poznajemo datira iz vremena industrijske revolucije. Svijet u kojem se osjećamo kao kod kuće nastaje oko 1945. godine. Plastika u široku uporabu ulazi tek poslije Drugog svjetskog rata“ (McKibben 2005, 26). Buđenje svijesti o važnosti zaštite okoliša počelo je u osamdesetim godinama prošlog stoljeća s konferencijama o zagađenju okoliša, što je izazvalo lavinu reakcija. Jedna od tih reakcija su i eko zajednice, koje su i jedne od fokusa ovog rada. One su između ostalog, nastale kao odgovor na mogućnost drugačijeg načina življenja – suživot s prirodom, a ne njezino puko izrabljivanje. Eko zajednice su relativno novi fenomen, a trend gradnje i okupljanja oko njih samih vuče svoje korijenje sa samog kraja dvadesetog stoljeća, točnije u devedesetim godinama prošlog stoljeća. Pitanje koje se postavlja je zašto su se pojedini ljudi odlučili na tako ekstreman korak – život odsječen od civilizacije i strogi povratak prirodi – a odgovor djelomično leži u problematici ekologije, odnosno sve većem zagađenju planeta Zemlje, što će biti prikazano u poglavljima koja slijede.

Dugogodišnje nepromišljeno i sustavno trošenje, uništavanje, zagađivanje i crpljenje zemljinih resursa dovelo je to toga da „paljenje motora automobila nije ono što je nekad bilo jer znamo da ispuštamo stakleničke plinove. Ako jedemo ribu, to znači da jedemo živu i crpimo krhki ekosustav. Ako ne jedemo ribu, to znači da jedemo povrće, koje možda ovisi o pesticidima i drugoj štetnoj logistici poljoprivrede. Zbog uzajamne povezanosti, uvijek osjećamo da neki dio nedostaje“ (Morton 2018, 217). Ljudi koji se smatraju superiornijom vrstom u odnosu na sva živa bića Zemlje, s obzirom na moć, racionalnost, sposobnost rasuđivanja i tako dalje, uništili su i uništavaju ne samo svoj dom, već stanište i dom tisućama drugih vrsta. „Jednog lijepog dana u rujnu 2014. godine, objavljeno je da je u posljednjih četrdeset godina nestalo 50 posto životinja. Zbog nas. Nisam ih čak ni gledao kako odlaze. Nikad nisam osobno pristao biti dio te misije. Niste ni vi. Kao jedna od životinja, nikada nisam pristao na to“ (Morton 2018, 204). Prema tome, ljudi su najveći zagađivači planete Zemlje, krenuvši od uporabe plastike, u kojoj se trenutno naša planeta guši. Samim time, po tom pitanju organiziraju se razni prosvjedi pa sve do mijenjanja zakona s obzirom na potrošnju

proizvoda od plastike u pojedinim državama. Problem plastike je globalni problem, nalazimo ju gotovo na svakom koraku; od plastičnih tanjura, čaša i pribora za jednokratnu uporabu, preko plastičnih vrećica, boca pa sve do higijenskih preparata poput četkice za zube. „U posljednje vrijeme drastično se povećala svijest s obzirom na istjecanje otpadne plastike, posebno unutar morskog okoliša“ (Godfrey 2019). Ono što naglašavaju ekološki aktivisti je to da se suočavamo s velikim problemom otpadne plastike u moru. „Smatra se da trenutačno u moru pluta oko 100 milijuna tona raznog otpada, uglavnom načinjenog od plastičnih dijelova“ (Kovač, Serdarušić 2017). Što ima neizbježne posljedice za životinje koje obitavaju na takvim mjestima, ali i cijeli okoliš. Posljedice su kobne, a jedna od njih je i problem mikroplastike, koja nastaje razgradnjom plastičnog otpada na manje dijelove. Dolazi do toga da ribe zamjenjuju mikroplastiku za hranu, što ima za posljedicu da čovjek prilikom konzumiranja morskih plodova direktno u svoj organizam unosi i mikroplastiku. Prema tome, ono što čovjek baca u okoliš, priroda mu servira natrag na tanjuru. Zbog velike količine plastičnog otpada u morima narušen je životinjski svijet. „Svake godine deseci tisuća kitova, ptica, tuljana, kornjača umiru zbog plastičnih vrećica na moru i u podmorju jer često zamijene plastične vrećice za hranu i misle da je, primjerice, meduza“ (<https://www.prijatelj-zivotinja.hr/index.hr.php?id=1306>, 2011).

Upotreba plastike je uzela maha i ljudi su suočeni s odgovornošću za koju su sami krivi. Ukazivanje na probleme na svakodnevnoj razini od strane ekoloških aktivista pa sve do holivudskih zvijezda, dolazi do toga da se širu masu osvještava o problemu koji je toliko eskalirao da je krajnje vrijeme za poduzimanje drastičnih mjera i akcija. Osim problema plastičnog otpada, gospodarenje zemljom kao poljoprivrednim dobrom je također važan čimbenik za održavanje ekosustava. Livade postaju parkirališta, nepregledne šume se uništavaju i krče za potrebe poljoprivrede, odnosno u velikoj većini da bi služile kao površine za ispašu stoke. „Pojedini farmeri su optuženi da se koriste metodama krčenja i spaljivanja šuma kako bi dobili poljoprivredno zemljište za uzgoj palminog ulja. Industrija proizvodnje palminog ulja već dugo se smatra krivcem za uništavanje prašuma na Borneu pri čemu su ugrožena staništa divljih vrsta kao što su orangutani i pigmejski slonovi“ (Celing Celić 2019). Postavlja se i pitanje jesu li farmeri krivi za veliki požar koji je zahvatio Amazoniju u ljeto 2019.? Pojedini teoretičari vjeruju da su većinu požara u Amazoniji podmetnuli farmeri, zbog potrebe stočarstva. „Bez zadržke se u cijelom svijetu govori kako je većina požara namjerno izazvana i nitko takve informacije posebno ne opovrgava. U svijetu već dugo traje velika potražnja za govedinom i brazilski veleposjednici u tome su vidjeli svoju priliku za zaradu“

(Špoljar 2019). S obzirom na to da su šume pluća Zemlje, požari u Amazoniji ostavit će velike posljedice, koje su već uočljive i u klimatskim promjenama. „Šume su, možemo reći, kao neka spužva koja upija ugljični dioksid, a kad izgore, velike količine tog kemijskoga spoja ostaju u zraku i zračnim strujanjima lagano dolaze i do drugih dijelova svijeta“ (Špoljar 2019). Prema tome, ono lokalno postaje globalni problem. Emisija ugljičnog dioksida u atmosferi je prilično golem problem, a isto tako jedna je i od glavnih tema ekoloških pokreta. „U posljednjem smo stoljeću za 25 posto povećali količinu ugljičnog dioksida u atmosferi, a ona će se gotovo sigurno udvostručiti u sljedećem stoljeću; količinu metana smo i više nego udvostručili te dodali još hrpu drugih plinova. Uvelike smo izmijenili Zemljinu atmosferu“ (McKibben 2005, 37). Zbog drastičnog povećanja ugljičnog dioksida već se osjećaju posljedice, posebice po pitanju rasta temperatura. Svake godine svjedočimo izrazito vrućim ljetima, tako da su u to doba godine česta upozorenja od strane medija; crveni alarmi koji redovito pogađaju Hrvatsku, zbog temperatura koje znaju rasti i do 40 stupnjeva. Čak su i jeseni postale neobično tople i blage, što je prilično neuobičajeno za listopad i studeni. Kako stvari stoje s obzirom na vremenske prilike, barem u primorju Hrvatske, turistička sezona mogla bi se produžiti i na jesensko razdoblje. Kako je cijeli ekosustav povezan, sve te izmjene u godišnjim dobima dovode i do promjena u vegetaciji. Sukladno tome, „broj mogućih posljedica takvih temperaturnih promjena doslovno je beskonačan. Na primjer – morska se razina, topljenjem polarnog leda i širenjem područja toplih voda, može podići do jednog metra, dok klima unutrašnjosti kontinenta može postati sušnija zbog povećanog isparavanja“ (McKibben 2005, 40).

Upravo zbog svih nedaća koje je čovjek nanio ekosustavu i općenito planeti Zemlji, eko pokreti među kojima su svoje mjesto našle i eko zajednice, su vrlo česta pojava u današnjim vremenima, počevši od kraja prošlog stoljeća. One služe kao neki oblik revolta prema postojećem načinu življenja, koji se odnosi na ubrzani, gradski život i uključuje samo puko iskorištavanje Zemljinih resursa bez promišljanja njezinih posljedica. Prema tome, kroz ovaj rad osvrnut ću se na primjer jednog eko sela, unutar kojeg sam boravila nekoliko dana. Istraživačka pitanja kojima ću se voditi, boraveći unutar eko zajednice glase: da li je moguć drugačiji način življenja od onog standardnog, koji pritom u sebe uključuje održivost i ekonomičnost? U kojoj mjeri zajednica predstavlja otpor prema dominantnom sustavu, a u kojoj mjeri se podvrgava jednoj novoj ideologiji? Prema tome, unutar ovog rada fokusirat ću se na ideološki aspekt ekološkog načina življenja. Tako da ću istražiti da li zajednica kao takva predstavlja otpor prema dominantnom sustavu ili se ujedno i podvrgava jednoj sasvim drugoj ideologiji. Ideologija će biti nit vodilja kroz čitav rad, jer osim što ću se osvrnuti na ideološke

aspekte ekologije, bit će riječi i o drugim vrstama ideologije koje su određenoj svezi s ekologijom, poput ekološkog marksizma, ekofeminizma pa sve do konzumerizma. Ipak, glavni fokus će biti na ekološkom načinu življenja i njegovoj ideologiji, koja u sebe uključuje primjerice, poseban način izgradnje nastamba, takozvane eko kuće pa sve do određenih zajednica unutar kojih se okupljaju istomišljenici u svrhu propagiranja ekološkog načina življenja. Za istraživanje eko zajednice sam se odlučila zato što su eko sela relativno nova pojava, a nastale su kao okupljališta ljubitelja prirode i ekoloških aktivista, što i potvrđuje njihovo ime – eko zajednice. U svojem istraživanju odlučila sam analizirati eko zajednicu koja mi je bila najpristupačnija. No, osim elementa dostupnosti važan čimbenik je bio i taj što je zajednica kao takva veoma zanimljiva, s obzirom na ideje koje se propagiraju unutar takvog načina života. Nju sačinjavaju ponajviše zaljubljenici u prirodu i slobodniji stil života, „lišen“ sistemskih okova. Osim toga, oko eko zajednica se okupljaju ljudi s različitim područjima zanimanja: od mladih nezaposlenih pa sve do pojedinih umjetnika različitih zanimacija, koji svoje razočarenje velegradskim životom nastoje utažiti nekakvim drugačijim tempom života. No isto tako, u zajednice su uključeni i sasvim obični ljudi koji su zbog svoje ljubavi prema prirodi, miru i tišini odlučili sudjelovati u stvaranju nekakve drugačije realnosti – od one ubrzane vreve gradske svakidašnjice.

U daljnjoj razradi detaljnije ću se dotaći pitanja eko zajednica te analizirati jednu od njih koristeći se pritom teorijama antropologije prostora. Isto tako, smatram da je važan uvid u pojedine probleme ekologije, koje sam navela u uvodu. Pored toga, predstaviti ću i ekologiju kao znanost za sebe te dati uvid u važnosti osvješćivanja o ekološkim problemima s kojima se čovječanstvo danas susreće. Prema tome, glavna tema rada je ekologija i problemi sve učestalijeg onečišćavanja planete, kao i predstavljanje alternativnih načina življenja pomoću kojih se može pridonijeti poboljšanju kvalitete života, ali i smanjenju zagađenja okoliša te na kraju krajeva i samog očuvanja Zemlje. Prilikom opisivanja eko zajednice koristit ću se konceptualizacijom antropologije prostora, koju ću u narednim poglavljima detaljnije predstaviti i objasniti. Točnije baviti ću se istraživanjem triju prostornosti unutar eko zajednice. Ono na što ću se fokusirati prilikom opisivanja eko zajednice jest njezin sistem i pravila funkcioniranja, koja u velikoj većini uključuju obrađivanje zemlje po načinu permakulture i biodinamike, izgradnje samoodrživih kućica, izradu raznoraznih pripravaka koristeći se pritom travama i samoniklim biljem, odnosno pozivaju na život u skladu s prirodom. Osobe od kojih sam crpila informacije su stanovnici eko sela unutar kojih sam boravila te je bila zastupljena generacijska šarolikost, točnije raspon se kretao od onih mlađih od oko osamnaest godina pa

sve do starijih – i do preko sedamdeset godina. Većinom su to ljudi koji su aktivisti te ljubitelji prirode i žive unutar takvih zajednica, no bilo je i onih koji se ne zadržavaju predugo, poput posjetitelja ili volontera. Odabirom takvih ispitanika dobila sam uvid u alternativne načine življenja, njihova značenja i interese te su mi pomogli da dobijem širi uvid u situaciju unutar koje obitavaju. Stoga, smatram da su pravi primjer reprezentacijske grupe. Istraživačke metode koje su mi bile od velike koristi su intervjui te promatranje sa sudjelovanjem. Jedan od glavnih razloga zbog kojeg sam se odlučila za ovo istraživanje je važnost senzibiliziranja šire mase o ekološkim problemima te predstavljanje drugačijih načina življenja, onih koje ne štete planeti Zemlji, štoviše zagovaraju suživot s njom.

2. Prostornost unutar eko zajednica

Eko zajednice unutar sebe uključuju veliki broj ljudi, što stalnih stanovnika, što volontera i posjetitelja. Prema tome, eko zajednice između ostalog, predstavljaju lokuse ispresijecanja komunikacija, kao i odnosa. Sva iskustva određenog eko sela su specifična sama po sebi, upravo zato što se niti na jednoj drugoj lokaciji određeni odnosi nisu tako ukrstili. Što dovodi do Masseyinog koncepta o „osjećaju za mjesto“, prema kojem mjesta nisu stabilna, već se na njih gleda kao na procese koja su konstantno u razvoju (Massey 1991). Stoga, Massey zagovara progresivan način gledanja i razmišljanja o osjećaju za mjesto, u ovom slučaju u fokusu je eko zajednica kao stalno razvijajući proces. Massey predlaže progresivan koncept gledanja na mjesta, koji uključuje ideju da mjesta nisu statična, već su procesi. Nadalje, mjesta nemaju granice u smislu podjele koja ih uokviruje u jednostavne ograde. Ona također nemaju cjelovit identitet, nego identifikacije. Mjesta su konfliktna, odnosno puna su unutrašnji konflikta. Isto tako, ovime se ne poriče ili ne negira značaj i jedinstvenost određenog mjesta (Massey 1991). Massey svoj esej o osjećaju za mjesto piše u vremenu kad su se globalizacijski procesi ubrzali, dinamika kulturno/globalnih strujanja se pojačala što je dovelo do određenih promjena. Primjerice, postojao je osjećaj da su vrijeme i prostor postali manji, zahvaljujući tehnologiji koja je u to vrijeme doživljavala svoj procvat. Jedan od primjera je slanje e-maila, zbog kojeg dolazi do nadilaženja prostornih barijera, u trenutku kad komuniciramo s osobom na drugom kraju svijeta. U današnje vrijeme možemo posjetiti određena mjesta bez da putujemo, komunicirati s osobom koja je miljama daleko od nas putem video kamere, što ostavlja dojam kao da smo na „virtualnoj kavi“. U takvom dobu „ubrzanja“ dolazi i do procvata antropologije prostora, teorijskog okvira kojim sam se odlučila koristiti da bih opisala eko zajednice. Točnije, koristeći se postavkama trijalektike prostornosti nastojat ću prikazati eko zajednicu, unutar koje sam boravila određeno vrijeme. Za sam pojam triju prostornosti zaslužan je francuski filozof i

sociolog Henri Lefebvre. Njegova revolucionarna knjiga „Proizvodnja prostora“ (1974.), upućuje na pojam „otrećivanje“, što bi označavalo razbijanje binarnih opozicija. Pomoću tog koncepta, Lefebvre ruši sve prijašnje ideje o prostornosti, uvodeći treći pojam nastojao je razlomiti binarne opozicije te ukazati na to da stvarnost nije sabijena u dvije zatvorene opozicije. Treći moment predstavlja mogućnost koja izmiče, on uključuje oba dva pojma, ali i nešto više. Konkretno, dotičući se trijalektike prostornosti, prvi moment predstavlja prvu prostornost ili spacijalne prakse, što podrazumijeva prakse ljudi koji proizvode nove prostore. Drugi moment predstavlja reprezentacije prostora te je druga prostornost vezana uz red, unutar drugog prostora uspostavlja se kontrola nad znanjem tako da se dešifriraju spacijalne prakse, dok treći moment obilježavaju prostori reprezentacije. Unutar trećeg prostora naglašena je djelomična nepoznatost, zamagljenost, treći prostor evocira ideju nečeg što nije jasno. Taj prostor nikad ne možemo spoznati do kraja, postoji određena tajnovitost unutar njega. To je i direktno življeni prostor, njega nastanjuju svi oni koji pokušavaju opisati taj prostor, a ne dešifrirati ga, poput umjetnika, filozofa, ali i antropologa, kao i etnologa. Prema tome, otrećivanje ne predstavlja zatvorenu cjelinu, njemu se mogu dodavati novi elementi. Cilj je upravo u proizvodnji nereda, zato što to ujedno označava i nove mogućnosti, kao i nova znanja. Trijalektika prostornosti ukazuje na jedan posve nov način gledanja na prostornost te upućuje na kontinuiranu proizvodnju samog prostora. Iz tog razloga odlučila sam se služiti trijalektikom spacijalnosti prilikom opisivanja odabrane eko zajednice. Koristeći se tom teorijom pruža se drugačiji pogled, u ovom slučaju na eko zajednice. One više ne predstavljaju statičan prostor, već prostor koji se neprestano proizvodi.

2.1. Spacijalne prakse ili prvi prostor

Spacijalne prakse bi označavale prakse ljudi koji proizvode nove prostore, proširuju prvi prostor u materijalnom smislu, međutim taj prostor je istovremeno i medij i proizvod (Soja 1996). Upravo zato što to je nešto u čemu se krećemo, koristimo, ali koristeći to i proizvodimo – naš svakodnevni život bi predstavljale dotične prakse. Odnosno, izvodeći svoju svakodnevnu praksu mi kreiramo nešto novo. Prvi prostor se još naziva i perceptivni prostor, zbog toga što taj prostor predstavlja prostor koji je dostupan našim osjetilima. Stoga, taj „materijalni, društveno producirani, empirički prostor je opisan kao perceptivni prostor. Direktno osjetan i otvoren za točna mjerenja i deskripcije“ (Soja 1996, 66). Isto tako, Soja navodi kako spacijalne prakse izlučuju taj sam prostor – novu prostornost koju koristimo kao medij da bi izlučili novu prostornost i tako u nedogled (Soja 1996).

Kako prvi prostor predstavlja čvorište praksi, u pogledu eko zajednica fokusirat ću se na događanja unutar kuće gdje obitavaju stanovnici sela, kao i volonterskih kućica, ali i mjesta gdje obavljaju zajedničke poslove primjerice, vrt. Unutar zajednica u pravilu borave ljudi različitih zanimanja, poput umjetnika raznih profila, samim time nastojat ću opisivati njihove prakse i način na koji doprinose i grade samu zajednicu.

2.2. Rezentacije prostora ili drugi prostor

Drugi prostor se još naziva i kognitivni prostor zato što je taj prostor sklon diskursu, verbalnom jeziku. On je vezan uz određen red – unutar njega se uspostavlja kontrola nad znanjem, tako što se dešifriraju spacijalne prakse iz prvog prostora. Prema tome, dešifriranjem se stavlja kodovi na spacijalne prakse i stvara se znanje – što bi označavalo moć. Samim time, on predstavlja dominantni prostor jer je to prostor moći i znanja (Soja 1996). Kognitivni prostor je prostor koji kontrolira, unutar njega nastaju ideologije, nastaje i određen red kojeg se nastoji uvesti u spacijalne prakse. Prema tome, nametanje ideologije se događa unutar rezentacije prostora. U slučaju eko zajednica riječ je o ideologiji ekološkog načina življenja. Glavna oznaka drugog prostora bi bila logos, zato što se riječju kreira znanje, stvaraju se pojedini kodovi. Unutar ovog prostora postojeće su rezentacije moći, ideologije i kontrole. No, osim ideološke priče, „to je i prostor utopijske misli i vizije, kao i kreativne imaginacije pojedinih umjetnika i poeta“ (Soja 1996, 67). Prema tome, drugi prostor je i prostor kreativne imaginacije, s obzirom na to da je riječ glavni instrument unutar drugog prostora. Dotičući se eko zajednica, nastojat ću predstaviti pravila, ideje i ideologiju koju te zajednice propagiraju i proizvode. To može uključivati njihove posebne načine izgradnje eko kućica, ideje o posebnom načinu uzgoja bilja po principu biodinamike i permakulture, ali i određena društvena pravila. Primjerice, umjesto dočeka novih godina, obično se slavi zimski solsticij, kao uvertira u novo godišnje doba, ali i zahvalnost za ono prošlo doba.

2.3. Prostori rezentacije ili treći prostor

„Prostori rezentacije otjelovljuju kompleksni simbolizam, koji je nekad kodiran, a ponekad ne. Oni se povezuju s „underground“ stranom društvenog svijeta, ali isto tako i umjetnošću. Lefebvre opisujući treći prostor često naglašava mističnost, nepoznatost i zamagljenost. Naglašava da u razumijevanju trećeg prostora uvijek ostaje tračak magle, jer je on upravo i takav – „maglovit“. Želi istaknuti da uvijek postoji djelomična nepoznatost, nikad ga ne možemo spoznati do kraja, postoji tajnovitost prostora“ (Soja 1996, 67). To je direktno življeni prostor i upravo zato inzistira na mističnosti, tajnovitosti jer je sam život takav.

Treći prostor je prostor kojim se dominira, on je stoga dominirani prostor. Osim toga, to je i prostor otpora prema dominantnom poretku, koji se uzdiže iz marginalizirane pozicije. „Ovaj prostor je ispunjen i politikom i ideologijom, stvarnim i zamišljenim, kapitalizmom, rasizmom, patrijarhalnosti i dr. materijalnih prostornih praksi koje konkretiziraju društvene relacije produkcije, reprodukcije, eksploatacije, dominacije i podložnosti. To je dominirani prostor – prostor periferije, margine i marginaliziranih, „trećih svjetova“. To su izabrani prostori za borbu, oslobođenje i emancipaciju“ (Soja 1996, 68). Unutar trećeg prostora, osvrćući se na eko zajednice istražiti ću da li takva udruženja predstavljaju samo otpor prema postojećem dominantnom sustavu ili se i podvrgavaju jednoj sasvim novoj ideologiji. Shodno tomu, unutar ovog rada fokusirat ću se na ideološki aspekt ekologije. Ideologija je kroz povijest bila interpretirana na mnogobrojne načine, razni teoretičari su pokušavali ponuditi svoje viđenje po pitanju toga što bi to bila ideologija. Ideologija je sveprisutna u našem svakodnevnom životu, ona ulazi u sve pore našeg društva. Samim time, možemo se pitati postoji li išta bez ideologije? Možemo li govoriti o ideologiji izvan ideologije? Ipak, za potrebe svojeg istraživanja, u moru različitih teorija ideologije, odlučila sam se za Eagletonovu teoriju, koja pod ideologijom podrazumijeva proces proizvodnje značenja, znakova i vrijednosti u društvenom životu.

Najjednostavnije rečeno, ideologija jest skup ideja karakterističan za neku društvenu grupu ili klasu (Eagleton 1991). Upravo zato što ću se unutar rada dotaknuti različitih tipova ideologije, od ekološkog načina življenja preko ekološkog marksizma i ekofeminizma pa sve do konzumerizma. Ideologije koje će biti u fokusu unutar ovog rada predstavljaju određen skup ideja koji je karakterističan za pojedinu društvenu grupu primjerice, ekofeminizam ili pak konzumerizam. Posljedično, ideologija označava skup ideja, vjerovanja, ali i praksa (Eagleton 1991). Pod skupom ideja najčešće se podrazumijevaju određene ideje o društvu, dok se vjerovanja zasnivaju na određenim društvenim vrijednostima te na osnovi vjerovanja ljudi poduzimaju pojedina djelovanja ili akcije. Primjerice, unutar eko zajednica utemeljeno je vjerovanje kako ispravan način života uključuje poštivanje prirode, njezino očuvanje i život u skladu s prirodnim procesima. Samim time zagovornici eko sela poduzimaju djelovanja koja se tiču drugačijeg načina življenja od onog gradskog, a uključuju izgradnju nastamba od prirodnih materijala, korištenje solarnih panela i kišnice, ili pak obrađivanje zemlje prema permakulturnim principima. Dok pod ideološkim praksama se podrazumijevaju određeni rituali. Dotičući se eko zajednica, prakse bi uključivala primjerice obrađivanje zemlje prema biodinamičkim i permakulturnim principima, kao i slavlje solsticija i ekvinocija.

Kako sam već ranije objasnila, unutar ovog rada odlučila sam se za sagledavanje eko zajednice kroz perspektivu triju prostornosti. Iako postoje i druge teorijske postavke pomoću kojih bi se adekvatno mogla predstaviti i opisati dotična zajednica, poput teorijskih značajki organizacijske antropologije, smatram da za potrebe ovog istraživanja perspektiva triju prostornosti daje jedan potpuno nov i inovativan način gledanja na prostornost, u ovom slučaju eko zajednica. Analizirajući zajednicu kroz perspektivu trećeg prostora postaje uočljivo da ona predstavlja lokus ispresijecanja odnosa i komunikacija. Time se otvara jedan potpuno drugačiji način gledanja na zajednice, drugačiji od onog poimanja određenih zajednica ili sela kao zatvorenih prostora. Zajednice postaju viđene kao radikalno otvoreni procesi, koji su u konstantnim promjenama zahvaljujući ljudima koji ih na samom kraju i oblikuju. Samim time, unutar rada dotaknut ću se procesa: povezanosti ideja i kulturno globalnih strujanja - suvremenih o održivosti, koje se dotiču iskorištavanja prirodnih resursa u svakodnevnom životu, a da se pritom ne nanosi šteta okolišu. Neki od primjera su korištenje solarnih panela, kišnice ili pak izvorske vode za potrebe kućanstva, kao i prirodnih materijala u izgradnji nastamba. Potom praksi i ekonomsko globalnih strujanja - konzumerizma i ekologije te mjesta i identiteta - primjeri eko zajednica na koje ću se osvrnuti. Prije svega, orijentirat ću se na analizu društvenog prostora zajednice, čineći pritom pomak od prvog i drugog prostora prema trećemu, što je ujedno povuklo i neke nove razine, u smislu da ta zajednica progovara o širem društvu, što ću elaborirati na sljedećim stranicama.

3. Ekologija kao spona

Trijalektiku spacijalnosti istraživat ću unutar odabrane eko zajednice, kako bih predočila drugačije načine življenja, koji se tiču ideološkog segmenta ekologije. Kako takvo istraživanje iziskuje bivanje na terenu, unutar dotične zajednice provela sam određeno vrijeme, onoliko koliko mi je bilo potrebno da prikupim pojedine informacije o načinu življenja, svakodnevnim praksama i stilu života koje vode stanovnici eko sela. Odlučila sam se za istraživanje eko zajednice za koju smatram da kvalitetno reprezentira fenomen kojim se bavim, a to znači da je unutar nje uključeno više od desetak ljudi koji trajno obitavaju na dotičnom mjestu, ali i velik broj posjetitelja i volontera koji posjećuju tu zajednicu na godišnjoj razini je relevantan. Osim toga, bitan čimbenik je bio da zajednica postoji već određeno vrijeme, što bi značilo da je „eksperiment“ o drugačijem načinu življenja i uspio. Uz navedene razloge, jedan od važnih čimbenika je također bila i relativna blizina odabrane eko zajednice. Samim time, posjetila sam jednu zajednicu koja je stacionirana u Sloveniji, u neposrednoj blizini Istre. Unutar dotične zajednice sam volontirajući provela nekoliko dana, u svrhu istraživanja. Zanimljiva činjenica

je kako se unutar odabrane zajednice, u pravilu unutar bilo kojih eko zajednica, okupljaju stranci. U velikoj većini to su pojedinci koji se ujedinjavaju na određenom mjestu u svrhu svojih ideala, koji se kose s onim konzumerističko standardnim potrebama gradskog čovjeka. Upravo iz tih razloga i bježe na selo, propagirajući život u skladu s prirodom. Točnije, život kakvim su živjeli naši preci, no ne u nazadnom smislu, već u prosperitetnom. Radi se o tome da se nastoje očuvati one vrijednosti koje su zaboravljene u današnjem ubrzanom načinu života, a odnose se na sporiji način života, brigu o svom okolišu i općenito prirodi, uzgoju vlastitog vrta, korištenju prirodnih materijala u građevinarstvu koji ne štete okolišu – jednom riječju – održivost. Takve prakse zadiru u samu srž ideologije ekološkog načina življenja. Dakle, time se ukazuje na ideološki aspekt ekologije, koji u sebe uključuje navedene ideje, vjerovanja i prakse. Na kraju krajeva, okupljeni pojedinci unutar određenog eko sela formiraju zajednicu koja funkcionira kao velika obitelj. U ovom slučaju ono što spaja tu obitelj jest ljubav prema prirodi, želja za promjenom standardnog načina življenja, očuvanje planete, točnije ideologija ekološkog načina življenja koja se i propagira putem eko zajednica. Eko zajednice obuhvaćaju različite pokrete unutar sebe, a svaka od njih sadrži barem jedan od navedenih:

1. Ideali samodostatnosti i duhovnog ispitivanja, koji su povijesno karakterizirali samostane i ašrame te su također istaknuti principi u Gandijskom pokretu;
2. Pokret „back-to-the-land“, a kasnije i pokret zajedničkog stanovanja;
3. Okolišni, mirovni i feministički pokreti;
4. Odgovarajući pokreti tehnologije;
5. Pokret alternativnog obrazovanja (Dawson 2004).

Ljudi koji djeluju unutar eko zajednica nastoje osigurati osnovne potrepštine za život vodeći se pritom načelom održivosti. Dakle, cilj je biti što manje ovisan o gradskom načinu života i velikim korporacijama, a koliko god je to moguće proizvoditi sam, što upućuje na jedne od značenja ideologije: ideje i vjerovanja. Sukladno tome, vrtovi su obavezni dio svake eko zajednice, što ponovo ukazuje na jednu od komponenti ideologije – prakse. Uzgaja se voće, povrće, žitarice, isto tako po potrebi i stoka. Osim hrane, voda je druga važna komponenta priče o održivosti unutar eko sela. Unutar pojedinih eko zajednica postoji cijeli jedan sistem prikupljanja i dobavljanja vode, koji je orijentiran na kišnicu, ako je to moguće i na izvorsku vodu. Osim navedenih čimbenika, energetska održivost također zauzima središnje mjesto unutar projekta o održivosti eko zajednica. Samim time, u velikoj većini takvih zajednica grade

se kuće koje su pomno planirane primjerice, za samostalnu proizvodnju topline poput zemljobrodova. Isto tako, sve su popularnije pasivne kuće, pri čijoj se izgradnji nastoje smanjiti toplinski gubici, a povećati energetska učinkovitost. Česta su pojava unutar eko zajednica solarne ploče, pomoću kojih se stanovnici određenog sela snabdijevaju strujom. Alternativnim načinom življenja, suprotnim od ubrzane gradske vreve, kao i konzumerističkog duha koji su između ostalog doveli do niza ekoloških problema, a na koje ću se osvrnuti na stranicama koje slijede, aktivisti, ljubitelji prirode kao i pobornici drugačijeg načina življenja nastoje predočiti ostatku svijeta da je drugačiji život moguć. Promjene su moguće. Ono što je važno naglasiti jest da se u takvim zajednicama posebna važnost pridaje konceptu ekologije te podizanju svijesti o ekološkim problemima. Samim time, poklonici drugačijeg stila življenja nastoje živjeti u skladu s prirodom, bez stresa i buke, koji je gotovo svakodnevna pojava u današnjem modernom industrijaliziranom svijetu. Kroz primjer eko zajednice unutar koje sam provela istraživanje ispitivat ću vrste ideologija unutar kojih zajednice djeluju. Pitanje kojim ću se pritom voditi glasi: predstavlja li zajednica kao takva samo otpor prema dominantnoj ideologiji ili se istovremeno i podvrgava jednoj sasvim novoj ideologiji? Pored toga, nastojat ću odgovoriti na pitanje da li je takav način življenja uistinu održiv? Postoji li mogućnost alternativnog načina življenja, za razliku od ubrzane gradske svakodnevice te da li je takav projekt dosljedan u svojoj održivosti?

4. Projekt „Osunčane planine“

Eko zajednica koju sam uzela u razmatranje se smjestila na obroncima Slovenije, uz samu granicu s Hrvatskom. Glavni razlog zbog kojeg sam se odlučila za analizu dotične zajednice jest njezino relativno dugotrajno djelovanje, koje broji preko deset godina. Točnije, dotična eko zajednica je nastavak projekta koji je osnovan 2007. godine te se osnivač, kao i većinsko stanovništvo tog sela odlučilo preseliti na novu lokaciju, prije oko pet godina. Sam projekt je nazvan „Osunčane planine“, a nalazi se uz samu granicu s Hrvatskom, u neposrednoj blizini Istre. Osim njezinog djelovanja, drugi važan čimbenik je bio broj ljudi koji su uključeni u zajednicu. Ovaj projekt broji relativno velik broj ljudi za jednu zajednicu, točnije oko desetak stalnih stanovnika te se više-manje izmjenjuje oko desetak volontera unutar zajednice, što bi značilo da u pravilu broji između dvadesetak do tridesetak ljudi. Ono što je iznimno bitno za takvu zajednicu jest to da je ona članica udruge „Global Ecovillage Network“, koja spaja desetke tisuća eko zajednica diljem svijeta: od Južne Amerike preko Indije pa sve do Europe, u cilju razvijanja projekta - život u skladu s ekološkim principima. Samim time, propagira se ideologija ekološkog načina življenja. Jedan od glavnih ciljeva udruge jest promoviranje i

daljnji razvitak održivosti u svrhu očuvanja okoliša i smanjenja zagađenja. Dakle, odabrana zajednica predstavlja kvalitetnu reprezentacijsku grupu eko zajednica, upravo zbog svog dugogodišnjeg postojanja, broja ljudi koji se okuplja oko nje, ali i suradnje s različitim organizacijama koje nastoje širiti svijest o važnosti očuvanja okoliša, kao i rada na principu održivosti. Pored svih navedenih razloga, olakotna okolnost je i bila blizina zajednice te dostupnost. No osim elementa dostupnosti, važan čimbenik je bio i taj što je zajednica kao takva veoma zanimljiva, s obzirom na ideje koje se propagiraju unutar takvog načina života. Nju sačinjavaju ponajviše zaljubljenici u prirodu i slobodniji stil života, što bi značilo da stanovnici tog sela uglavnom rade kod ili oko kuće te nisu toliko ovisni o vremenu, kao primjerice prosječan stanovnik određenog grada. Unutar zajednice su zastupljeni ljudi različitih profila – od pojedinih umjetnika koji nastoje izraziti svoju kreativnost „slobodnim“ i drugačijim načinom življenja preko poduzetnika koji zbog zasićenja gradskim načinom života svoje razočarenje nastoje utažiti drugačijim tempom života pa sve do mladih ljudi koji nisu spremni prihvatiti odgovornosti koje sa sobom nosi odrastanje te nastoje to kompenzirati volontirajući unutar eko zajednice ili su pak željni samo avanture. Pored toga, u zajednici također obitavaju i sasvim obični ljudi koji su zbog ljubavi prema prirodi i u želji za promjenom odlučili sudjelovati u stvaranju nekakve drugačije stvarnosti. Projekt „Osunčane planine“ se posebno ističe po tome što generacijski okuplja širok spektar ljudi. Zanimljivo je to da unutar zajednice tijekom mog boravka, jedni od stalnih stanovnika su bile dvije mlade obitelji, unutar kojih jedno dijete je bilo staro oko godinu dana, a drugo svega par mjeseci.

Prema tome, unutar dotične zajednice su zaista uključene sve generacije – od onih najmlađih, preko tinejdžera, koji su vrlo česti u posjetama kao i privremenom boravištu pa sve do penzionera. Jedna od zanimljivih članica udruge jest baka Ruth, koja je u svojoj sedamdeset i petoj godini doputovala iz Njemačke u kombiju (unutar kojeg je tijekom putovanja boravila posjećujući razna turistička mjesta) u potrazi za eko zajednicama. Život u slovenskoj zajednici joj se svidio i za vrijeme mog boravka ona je već oko pola godine obitavala unutar zajednice. Bez obzira na generacijske jazove, članovi zajednice uspijevaju funkcionirati veoma dobro. Unutar takvih zajednica za uspješno djelovanje je izuzetno bitna podjela poslova, tako da ni baka Ruth nije ostala pošteđena. Iako ona ne može obavljati fizičke poslove jednako kao i ostali članovi, uglavnom je zadužena za pomaganje u kuhinji, oko spremanja hrane. Upravo zbog kvalitetno određenih uloga i ravnomjerne raspodjele poslova unutar zajednice ovaj projekt i izdržava već dugi niz godina. Prema tome, šarolikost generacija unutar zajednice ne predstavlja problem, zbog toga što ih spaja ljubav prema mogućnosti „drugačijeg“ načina življenja, od onog

postojećeg, prirodi koja je nezaobilazna stavka te ispunjenju svog potencijala unutar raznoraznih kreativnih uradaka. Dakle, to je eko zajednica, u kojoj se prema osnivačevoj namjeri, uči živjeti u harmoniji s prirodom, poštujući pritom mehanizme održivosti. Unutar zajednice se također nastoji promicati kreativnost svakog pojedinca, točnije naglasak se stavlja na poticaj obavljanja onih aktivnosti koje ispunjavaju određenu osobu. Što je i omogućeno unutar ove zajednice, s obzirom na to da glavni smještaj, kao i ostale kućice koje su na raspolaganju za volontere i posjetitelje, su građene po principima održivosti te se uglavnom koristi solarna energija i kišnica. Navedene značajke predstavljaju ideje, vjerovanja i prakse koje su zastupljene unutar ideološkog aspekta ekologije. Ono što preostaje jest briga oko imanja, što uključuje raznorazne radionice i seminare od organske poljoprivrede, biodinamike pa sve do izgradnje održivih nastamba, a kad se primjene u praksi, ujedno doprinose selu i njegovom razvoju. Što ukazuje na ideološki aspekt ekologije koji obuhvaća prakse. Glavni cilj zajednice je promicanje i razvoj života u skladu s prirodom, gdje se poštuju zakoni prirode te se ne narušava njezina ravnoteža. U zajednicu se mogu uključiti volonteri te boraviti onoliko koliko god dugo to htjeli, no ipak vrlo čest je slučaj da ljudi žive unutar zajednice dvije-tri godine te nakon toga se odluče osnovati vlastitu zajednicu ili nastavljaju živjeti prema ekološkim principima, koje su prethodno usvojili boraveći unutar ovakvih zajednica.

Projekt „Osunčane planine“ je iznimno popularan i izvan granica Slovenije pa su tako česti posjetitelji ne samo iz susjednih država, već i iz Njemačke, Švicarske, Danske ili Francuske. Primjerice, za vrijeme mog boravka, zajednica je brojila troje Hrvata koji su bili stalni stanovnici, kao i jednog Švicarca i Francuskinju koji su unutar zajednice živjeli već oko osam mjeseci te su planirali ostati još i duže. Dok je maloprije spomenuta baka Ruth doputovala iz Njemačke, a jedna od posjetiteljica je bila čak i iz Tajvana. Osim toga, jedna od voditeljica projekta „Osunčane planine“ dolazi iz SAD-a te je zadužena za promoviranje zajednice putem društvenih mreža i uključivanje u raznorazne projekte. Za veliku popularnost dotične zajednice među posjetiteljima i ljubiteljima drugačijeg načina življenja zaslužan je ustrajan angažman voditelja projekta. Oni su izrazito aktivni putem društvenih mreža te nastoje pratiti trendove i uključiti se u sve svjetske poznate projekte koji zagovaraju život u skladu s prirodom. Jedan od njih je i već spomenuta udruga „Global Ecovillage Network“, a sve u svrhu očuvanja okoliša te ukazivanja na važnosti brige o planeti za bolju budućnost generacijama koje slijede. Zajednica je atraktivna i zbog položaja, smještena je na brežuljcima pokraj granice s Hrvatskom. Tako da je okružena beskrajnim zelenim planinama i travnjacima, oko nje prodire bezbroj potoka, rijeka i vodopada – što je izuzetno važno zbog opskrbe vodom. No osim toga,

lokacija je pogodna i zbog blizine mora, ali i Istre te ostalih turističkih atrakcija. Ono što se traži od volontera je prije svega, njihova volja i pomoć oko izvođenja kućanski kao i ostalih poslova. Uglavnom je potrebna pomoć oko vrta, uređenja i brige o okolišu te gradnje, kao i popravljivanja određenih objekata. No osim toga, dobrodošla je i pomoć u vođenju i organiziranju različitih radionica, kao primjerice pisanje, realizacija projekata, predavanja, radionice permakulture i samorazvoja itd. Za uzvrat se dobije besplatan smještaj, kao i hrana, koja je domaća i organski uzgojena, što je u današnjim vremenima rijetkost. Pored toga, volontirajući pojedinac ima priliku iskusiti jedan potpuno drugačiji princip življenja, od onog standardnog gradskog tipa. Što bi podrazumijevalo život u prirodi, daleko od buke i svakodnevnog stresa, no isto tako i život u zajednici s potpunim strancima koje spaja neizmjerena ljubav prema prirodi i slobodi. Osim toga, unutar eko zajednica česte su razne edukacije na temu održivosti, gradnje prirodnim materijalima, permakulture kao i različite kreativne radionice iz kojih pojedinac također može nešto naučiti. Sve u cilju da bi se posjetitelje, volontere kao i širu zajednicu upoznao s principima ideologije ekološkog načina življenja. Zajednica je imala utjecaj na one koji su proveli određeno vrijeme u suživotu s ostalim istomišljenicima.

Primjerice, oni mladi i nezaposleni uspjeli su pronaći sebe unutar nekakvih zanimacija te na samom kraju preuzeti odgovornost za svoj život te realizirati svoj potencijal najviše unutar kreativnih praksi – od glazbenih radionica do izrađivanja raznih rukotvorina. No, isto tako i oni nešto stariji koji su se osjećali „izgubljeno“ u vrtlogu sveprožimajuće tehnologizacije i urbanizacije života unutar gradske svakodnevice, gdje su se osjećali „otuđeno“ od svog bića, uspjeli su umaći depresiji i pronaći novu „obitelj“. Sve u svemu, prilikom istraživanja dotične zajednice sam se služila metodom intervjua, ali isto tako i promatranje sa sudjelovanjem mi je bilo od velike koristi. Unutar same zajednice sam provela nekoliko dana, točnije od 25. svibnja do 30. svibnja 2019. godine. Za volontiranje u većini eko sela pa tako i unutar zajednice gdje sam odlučila provesti svoje istraživanje, potrebno se najaviti e-mailom i to nekoliko dana unaprijed. Glavni razlog zbog kojeg je potrebno najaviti svoj dolazak jest taj da bi svi članovi zajednice bili na vrijeme obaviješteni o mogućim novim volonterima, ali i da bi se vidjelo ako zajednica ima mjesta za nove posjetitelje. Isto tako, u pravilu voditelji zajednica traže da se u e-mailu navedu osobni motivi i razlozi za dolazak na eko selo. Nakon zajedničkog sastanka članovi zajednice su odlučili da mogu posjetiti njihovo imanje u razdoblju koje sam navela. Ipak uvjet je bio da to razdoblje bude sunčano, odnosno manje kišovito kako bih mogla pomoći u poslovima u vrtu, gdje je pomoć u to vrijeme bila najpotrebnija. Sreća me poslužila u pogledu vremena, tako da je navedeni vremenski period bio idealan za posjet dotičnoj zajednici.

Volontirajući uglavnom sam pomagala u poslovima koji su se odvijali na otvorenom, poglavito u vrtu, ali i primjerice u slaganju drva za zimu, no tih praksi ću se kasnije kroz tekst detaljnije dotaknuti. Zbog zaštite privatnosti istaknuta imena članova zajednice su simbolična. Koristeći se trećim prostorom nastojat ću prikazati odabranu eko zajednicu, točnije baviti ću se istraživanjem triju prostornosti unutar eko sela, osvrćući se pritom na ideološki aspekt ekologije. Za tu metodu sam se odlučila zato što takav odabir perspektive daje jedan potpuno nov i drugačiji način gledanja na prostornost, u ovom slučaju odabranu eko zajednicu.

4.1. Perceptivni prostor

Zajednicu „Osunčane planine“ posjećuje veliki broj ljudi, ali isto tako i sačinjavaju je ljudi različitih profila. To je jedan od razloga zbog kojeg je zanimljivo promatrati zajednicu iz perspektive prvog prostora, upravo zbog praksi koje stanovnici zajednice proizvode i samim time, grade i proširuju dotično eko selo. Kao što je rečeno, prvi prostor označavaju specijalne prakse, a to su prakse koje ljudi svakodnevno proizvode i samim time stvaraju nove prostore. Prilikom opisivanja prvog prostora, bazirat ću se na događanja unutar kuće, volonterskih kućica gdje obitavaju stanovnici sela, ali i prostora gdje obavljaju zajedničke poslove i provode većinu svog vremena, primjerice vrt. Stoga, prije svega smatram da je potrebno opisati zajednicu kao takvu te način na koji je strukturirana. Rečenica koja najbolje opisuje eko zajednicu, koja je predmet mojeg zanimanja, glasi: život udaljen od civilizacije, u skladu s ekološkim principima življenja. Time se jasno ocrtava ideološki aspekt ekološkog načina življenja – život u skladu s prirodom. Projekt je započeo prije petnaestak godina kada se pustolov Alex, koji se nakon godina provedenih putujući i iskušavajući razne načine življenja u divljini, odlučio smjestiti na obroncima Slovenije, neposredno uz granicu s Hrvatskom. Kao što je napomenuto, projekt koji je Alex osnovao prije petnaestak godina, zajedno s nekolicinom istomišljenika premješten je na novu lokaciju, unutar koje sam provela svoje istraživanje. Alex je za mnoge „neobična“ osoba, upravo zato što njegove vrijednosti i navike odskaču od onih standardnih. On po svemu sudeći teži potpunoj slobodi pa je tako prvotnu zajednicu osnovao na državnom terenu te ju je kasnije prihvatila općina unutar koje je zauzeo teren, a potom je to zemljište stanovnicima zajednice dano na korištenje. No, to nije slučaj s projektom „Osunčane planine“. Alex, kao i ostali pripadnici zajednice odlučili su zajedno sudjelovati u tom projektu tako da su zajedničkim snagama otkupili zemljište, kao i kuću, koju su kasnije preuredili za potrebe zajedničkog stanovanja. Ono što je važno napomenuti jest da je Alexov prijatelj koji radi za veću korporaciju, odlučio sufinancirati njihov projekt i time im pomoći oko otkupnine zemljišta, s ciljem da zajednica, kao što je i zamišljeno okuplja veći broj ljudi u svrhu educiranja šire mase

o ekološkom načinu življenja i daljnjem propagiranju ideologije ekološkog načina življenja. Osim toga, Alex je poznat po tome što čitavu godinu hoda bos, ni kiša ni snijeg mu nisu stali na put u tom naumu. Propagira dobrobiti bosonogog hodanja po raznim seminarima, ali je napisao i nekoliko knjiga, poput: *Čovjek – uputstvo za primjenu* (Petrovič 2014), *Slovenija: upute za uporabu: vodič za osobni i zajednički suverenitet* (Petrovič 2017), *Blago s otoka Sumsama* (Petrovič 2010), u kojima se između ostalog, dotiče i te teme. On nastoji živjeti radikalno minimalistički pa tako ne koristi cipele, četkicu za zube, standardni wc ili stolice. Primjerice, tijekom mog boravka za vrijeme ručka Alex bi sjedio vani na travi ili na podu. Ima određenu filozofiju kako bi čovjek trebao živjeti te je samim time napisao knjigu: „Čovjek – uputstvo za primjenu“. Unutar nje su sakupljeni drevni načini prema kojima su naši preci živjeli pa tako primjerice navodi kako nam četkica za zube nije potrebna, već njezin ekvivalent možemo pronaći u prirodi, ako pojedinac živi na selu ili u doticaju s prirodom (Alex 28. svibanja 2019). Upravo zbog svestranih zanimanja i poslova, Alex svojim vještinama doprinosi zajednici tako da unutar nje često organizira i priređuje raznorazne aktivnosti, poput radionica, seminara i edukacija. Time se stvara šarolika paleta specijalnih praksi, kojih ću se detaljnije dotaknuti u daljnjem tekstu.

Desna ruka Alexu je Urša, koja je uz njega od samih početaka. Nakon što su joj djeca odrasla, rastavila se te je odlučila sudjelovati zajedno s Alexom u projektu osnivanja eko zajednice. Danas, zajedno s njim zadužena je za koordiniranje većih poslova unutar zajednice, kao i organizaciju posla te radionica i seminara. Uz njih tu je još nekolicina stalnih stanovnika, koji su komfor svog doma odlučili zamijeniti jednim potpuno drugačijim načinom življenja. Sam projekt je formiran u cilju osnivanja i promoviranja održivog razvoja ruralnog područja, u ovom slučaju slovenske Istre. Unutar sela radi se na izgradnji eko kućica, zemlja se obrađuje po zakonima permakulture (u skladu s prirodom), za potrebe vode sakupljaju kišnicu ili pak onu s izvora planina, dok je sustav grijanja omogućen na drva, isto tako propagira se važnost zdrave prehrane te osim volontera, selo krasi i brojne domaće životinje. Time se aludira na ideološke značajke ekološkog načina življenja koje se odnose na ideje, vjerovanja i prakse. Ono što je potaknulo ljude na drugačiji način života, od onog standardnog, zapadnjačkog su između ostalog i promjene koje se događaju unutar prirode – industrijalizacija koliko je imala pozitivan učinak na čovječanstvo, toliko je i oštetila našu planetu te pomoću ovakvih organiziranja ljudi nastoji se podignuti svijest o očuvanju i manjem zagađenju prirode. „Tijekom tri stoljeća industrijalizacije uspostavljena je snažna korelacija između gospodarskog rasta i različitih oblika intenzivnog korištenja resursa i eksploatacije, te kontinuiranih šteta u odnosu na okoliš“

(Kallis 2017). Mnogi od pobornika drugačijeg načina življenja odlučili su se za takav pothvat upravo zbog svih štetnosti i onečišćenja koje je ljudski rod nanio planeti Zemlji. Jedan od razloga koji se ističe je suvremeni ubrzani način življenja, a njegova posljedica je i konzumerizam. Primjerice, Maja ističe kako je takav način života bio presudan da se pridruži zajednici i započne nov način života. „Nisam više mogla živjeti u tom svijetu gdje se sve svodi samo na potrošnju. U gradu dok se probudiš trošiš, od struje, vode pa do kupnje odjeće i bespotrebnih stvari. Dok ovdje na selu nemam takvih potreba ni želja. Sve što mi treba na dohvat ruke mi je. Hranu više manje sami proizvodimo, vodu dobavljamo iz kišnice ili izvora, a nestale su i sve potrebe o nagomilavanju nepotrebnih stvari. Na kraju krajeva, čovjek proizvodi toliko otpada da je to već prešlo svaku mjeru, ugrožavamo našu planetu. Iz tog razloga smatram da je važno ukazivati na taj problem, jer promjena kreće od pojedinca“ (Maja 29. svibnja 2019). Konzumerizam kao društveni fenomen se javlja u modernizmu, iako je bilo njegovih tragova kroz povijest. Oštra kritika konzumerizma između ostalog, od marksističke strane upućena je trošenju koji se interpretira kao novi opijum za narod koji treba kompenzirati dosadu usitnjenog rada, slabosti socijalne mobilnosti, nesreću samoće. „Patim, dakle kupujem“. Što je pojedinac usamljeniji i frustraniji, više traži utjehu u neposrednoj sreći kupljene robe (Lipovetsky 2014).

Usamljenost i nezadovoljnost vlastitim životom unutar gradske sredine je također jedan od zastupljenijih razloga zašto se pojedinci odlučuju priključiti pojedinim zajednicama. Jedan od primjera je i Urša. „Nakon što sam odradila djecu i muža, kako bi se reklo, iza mene je ostao prilično usamljen način života. Osim što se nikad nisam osjećala potpuno slobodno i ispunjeno u gradskim sredinama, smetao mi je i taj bučan i užurban način života. Nakon što mi se ukazala prilika za priključenjem eko zajednici, osjećala sam da je to moj poziv. Danas svi živimo kao jedna vesela, šarolika obitelj. Iako nismo nužno povezani krvlju, spaja nas ljubav prema prirodi i drugačijem stilu života. Uostalom, na selu ljudi su općenito zdraviji i veseliji“ (Urša 26. svibnja 2019). Što bi se dalo povezati sa Simmelovom usporedbom grada i sela. Velegrad sadrži duboku suprotnost prema seoskom načinu života s laganijim ritmom jednakomjernog protjecanja njihove osjetilno-duhovne slike života. Iz toga se prije svega može shvatiti intelektualistički karakter velegradskog duševnog života nasuprot onom u selu koji je više orijentiran na srce i osjećajne odnose (Simmel 1971). No razloge i učinke modernog života na okoliš detaljnije ću razraditi na stranicama koje slijede. Prema tome, unutar zajednice sveukupno se propagira život u skladu s prirodom, točnije, jedan potpuno drugačiji način življenja od one užurbane gradske svakidašnjice, koji prati ideološku komponentu ekološkog

načina življenja. Način života koji slijedi prirodne cikluse i ekološke principe uključuje u sebe određene spacijalne prakse, poput aktivnosti i ponašanja, koji su u skladu s ideologijom ekološkog načina življenja. U nastavku teksta detaljnije ću se baviti njima. U skladu s time, zajednica nudi mnogobrojne korisne aktivnosti za sve one koje zanima održivi način življenja, ali i razvijanje kreativnosti te svog umjetničkog potencijala. Tako da je paleta spacijalnih praksi zaista šarolika i mnogobrojna. Primjerice, neke od čestih radionica uključuju projekte i organizacije fokusirane na umrežavanje, zajednicu i ekologiju, ali i radionice, kao i seminare o permakulturi, pravilnom kompostiranju, održavanju zdravog okoliša, edukacije vezane uz održivi način življenja, primjerice edukacija o održivoj kulturi života. Unutar koje su sudionici imali prilike upoznati se s održivosti u kulturnom, društvenom, ekološkom i ekonomskom aspektu. Isto tako, održavaju se i tečajevi na otvorenom, primjerice istraživanje prirodnih lokacija, poput vodopada, planina i rijeke, kojima je zajednica okružena. Osim toga, održavaju se i pojedine radionice koje imaju za cilj pobuđivanje kreativnosti unutar polaznika, poput radionice plesa pet ritmova pa sve do kreativnog pisanja. Važno je istaknuti to da većina radionica su besplatne, točnije one radionice koje se organiziraju unutar same eko zajednice, poput edukacija o ekologiji i održivosti, a na njih se može prijaviti bilo tko.

Organizatorima takvih radionica bitno je da upoznaju širi spektar ljudi o njihovom načinu življenja, ali i kako oni mogu te informacije primijeniti u svom životu. Jedan od prioriteta radionica jest promicanje ideologije ekološkog načina življenja. Onaj manji broj radionica ili seminara koje ne organiziraju pripadnici eko zajednice već pojedini predavači se u pravilu naplaćuju, a sav novac od radionica ide organizatorima radionica, odnosno voditeljima. U slučaju da se radionice naplaćuju, radi se o predavačima koji dolaze izvan same zajednice. Tako da su česti gosti predavači iz Njemačke, Švicarske, Italije pa i Hrvatske, koji također svojim radom na određenim aktivnostima proširuju postojeći prostor zajednice, zahvaljujući spacijalnim praksama koje proizvode. Samim time, stanovnici sela sve što koriste proizvode sami, zarađuju prodajom pojedinih uratka koje u pravilu izrađuju od autentičnih materijala, poput nakita od drveća koje raste u okruženju gdje obitavaju. Prema tome, stanovnici sela nemaju profita od radionica koje se održavaju unutar zajednice. Kroz same radionice nastoji se podizati ekološka svijest sukladno s ideologijom koja prati ekološki način življenja. Također, nastoji se poticati suživot unutar zajednice uz uzajamno razumijevanje, suosjećanje i poštivanje. U zajednicu se može uključiti bilo tko, tko ima imalo želje za promjenom dosadašnjeg načina života te je poželjna otvorenost za nove, drugačije principe življenja. Zajednica nudi smještaj unutar trokatne kuće, koja je potpuno renovirana u skladu s održivim principima.

Osim toga, zajednica nudi i mjesta za šatore, ako posjetitelji ne žele boraviti unutar kuće, zajednica je okružena livadama i travnjacima gdje volonteri mogu postaviti svoje šatore. Dok, dva mlada bračna para, koja su boravila unutar zajednice tijekom mog posjeta, stanovala su unutar velikih nomadskih šatora ili jurta. Struju su dobavljali pomoću solarne energije, dok se su grijali na drva. Isto tako, u tu svrhu omogućena je i vanjska kuhinja, koja je u pravilu u upotrebi većinom ljeti, kad je veći broj posjetitelja, kao i radionica. Zajednica funkcionira na donacije, ako posjetitelji i volonteri imaju želju mogu donirati novac, u svrhu razvitka daljnjih radionica i seminara. Voditelji sela su aktivni na društvenim mrežama, kao što je prije napomenuto i to je njihov glavni izvor financija. Sudjeluju u različitim programima, primjerice Erasmus, kao i raznim konferencijama te pomoću toga zarađuju za život. Određeni stanovnici sela također rade „online“ primjerice u određenim tvrtkama u kojima je dozvoljen rad od kuće, dok pojedinci izrađuju rukotvorine te time zarađuju. Takve aktivnosti također doprinose proizvodnji specijalnih praksi, tako da se kreiraju i proširuju prostori unutar dotične zajednice. Primjerice, zahvaljujući aktivnom radu članova putem društvenih mreža, zajednica je postala prepoznatljiva diljem svijeta, tako da svake godine broji velik broj posjetitelja, ali i volontera koji dolaze sa svih strana svijeta. Osim toga, članovi zajednice su česti gosti na konferencijama koje se tiču ekološkog i održivog načina života, upravo zbog napornog i ustrajnog rada unutar samog eko sela, ali i rada putem društvenih mreža, gdje se trude promicati i približiti širom spektru ljudi način života koji vode.

Kako zajednicu svake godine posjećuje velik broj ljudi, ona postaje zanimljiva točka za promatranje i detektiranje specijalnih praksi. „Prema Lefebvreu prvi prostor obuhvaća produkciju i reprodukciju, partikularne lokacije i društvene postavke. Specijalne prakse predstavljaju prakse ljudi koji proizvode nove prostore, proširuju prvi prostor u materijalnom smislu, ali on je istovremeno i medij i proizvod... Specijalne prakse izlučuju prvi prostor – novu prostornost koju zatim koristimo kao medij da bi izlučili novu prostornost i tako u nedogled“ (Soja 1996). Sukladno tome, u tekstu koji slijedi pobliže ću se dotaknuti specijalnih praksi koje se proizvode unutar dotične eko zajednice. Kao što je napomenuto, u zajednicu su uključeni brojni ljudi, što volonteri, što stalni stanovnici. No ipak oko desetak ljudi već par godina trajno boravi unutar dotične zajednice. Jedan od glavnih osnivača sela – Alex je iznimno ažuran po pitanju organizacije radionica i seminara. On je i jedan od glavnih koordinatora radionica i događanja unutar eko sela. Kako je Alex pisac, prije svega pustolov i veliki zaljubljenik u prirodu i ekologiju, ta svoja znanja i iskustva nastoji uklopiti unutar radionica koje su jedan od sastavnih komponenta svakodnevnog života unutar sela.

Zahvaljujući takvim mnogobrojnim aktivnostima stvara se raznovrsna lepeza prostornih praksi. Radionice su nešto češće po ljetnom dobu, upravo zato što tad dolazi najviše posjetitelja, što stranih, što domaćih tako da stanovnici sela nastoje ponuditi bogatu paletu događanja. Tako da Alex organizira radionice koje se tiču održivosti i ekologije, točnije toga kako ukomponirati principe održivosti unutar svakodnevnog života, a sve u svrhu da bi se obrazovali volonteri koji posjećuju selo. No, radionice se često otvorene i za šire mase. Jedan od razloga je i taj da se što volonterima što posjetiteljima pobliže objasne i približe principi ekološkog načina življenja. Kao što je i prije spomenuto, jedan od Alexovih predmeta zanimanja je bilo istraživanje starih navika i principa življenja naših predaka te tvrdi kako je u njima sadržan put prema dugovječnosti i zdravlju (Alex 28. svibnja 2019). Velik dio njegovih publikacija dotiče se naših svakodnevnih navika. Alexov angažman oko naizgled banalnih, svakodnevnih navika rezultirao je uvelike na svakodnevni život unutar zajednice. Primjerice, unutar zajednice teži se tome da hrana bude pretežito organska, lokalno uzgojena, iz podneblja od kojeg potječu. Što je u skladu s ideološkim svjetonazorom zajednice, pri čemu se teži da ekološki način življenja potpuno zaživi unutar svakodnevice dotičnog eko sela.

Alex također daje savjete svojim sustanarima o pravilnom načinu jedenja. Poželjno je ne stajati uspravno, već se malo sagnuti za vrijeme jedenja, kako bi hrana lakše prošla kroz crijeva i bolje se apsorbirala. Pored toga, zastupljeni su jedino kompostni wc-i te čučavci, osim što su bolji za naše zdravlje, prema Alexu (28. svibnja 2019), iznimno su važni zbog svoje ekološke komponente. Takav sustav ne zahtijeva trošenje pitke vode, već se umjesto nje koristi piljevina. Alex objašnjava kako zahvaljujući kompostnom wc-u dobivaju gnojivo; prvo ide sloj fekalija pa sloj sijena, zatim odstoji neko vrijeme dok ne fermentira, da bi se uništili svi mikroorganizmi te nakon toga je sigurno za korištenje kao gnojivo. Što po njemu predstavlja dobar sustav održivosti, pošto imaju dosta hektara zemlje koja se obrađuje u poljoprivredne svrhe (Alex 28. svibnja 2019). O njegovom načinu života je također snimljen i dokumentarac (Boris Petković: *Čovjek, 2016*), tako da je čest gost pojedinih predavanja koja se tiču održivog načina življenja. Alexov način življenja inspirirao je mnoge. Primjerice za vrijeme mog boravka unutar zajednice, jedan od mladih bračnih parova koji su tek dobili dijete, iako su živjeli unutar zajednice par godina, odlučili su se na pothvat osnivanja eko zajednice u skorijoj budućnosti, po uzoru na Alexa. „Uz Alexa smo puno naučili, bio je naša velika inspiracija. Iako još planiramo ostati određeno vrijeme unutar ove zajednice, nadamo se da ćemo uskoro pokrenuti i naš vlastiti projekt. Glavni cilj takve zajednice bi bio život u skladu s prirodom, ne njezino izrabljivanje, već poštivanje. Dok bi način življenja unutar zajednice, kao i unutar ove, podredili

održivosti i brizi o okolišu“ (Bart 26. svibnja 2019). Takve ideje su u skladu s ideologijom ekološkog načina življenja. Prema tome, unutar dotične zajednice postoje tri razine unutar kojih se nastoji provesti sustav održivosti. Također, spomenute razine održivosti postaju posebno zanimljive kad se promatraju kroz ideju prve prostornosti. Zato što se pritom proizvode specijalne prakse, poput određenih ponašanja i aktivnosti te se samim time proširuje prostor eko zajednice. Prva od njih bi bila ekologija, pošto se na nju odnosi najveći broj svakodnevnih praksi unutar zajednice. Kao što je navedeno u gornjim primjerima, teži se tome da veliki dio života unutar zajednice funkcionira po principima održivosti. Samim time, nastoje se graditi kućice u skladu s prirodom, odnosno nastoji se time minimalizirati štetan utjecaj na okoliš. Unatoč tome što su otkupili teren na kojem je kuća već bila potpuno dovršena, prenamijenili su je u svoje svrhe. Jedno od glavnih mjesta okupljanja – dnevni boravak su adaptirali tako da su zidovi od gline, isto kao i veliki kamin u središtu prostorije. Osim toga, kao što je spomenuto, kupaonica je potpuno modificirana tako da umjesto standardnih wc-a, imaju kompostne te se time nastoji smanjiti prekomjerna potrošnja vode. Dok se otpadna voda iz tuš kabine i kuhinje pročišćava pomoću trske, točnije korijena trske, tako da bi vodu mogli koristiti iznova za vrtove. Što je posebno važno za vrijeme toplijih i ljetnih dana, kad je oborina manje. Važno je napomenuti da se u tu svrhu koriste posebni šamponi i deterdženti, oni na ekološkoj bazi. Stoga je kišnica od velike važnosti, koristi se najviše za pranje suđa ili prilikom tuširanja, a kasnije se pročišćava i prenamjenjuje na maloprije spomenuti način. Iako glavna kuća nema solarne panele, to je uskoro u planu.

Spomenute prakse koje se odvijaju unutar zajednice su u skladu s idejama i vjerovanjima o ekološkom načinu življenja. Sam cilj zajednice i jest život u skladu s ekološkim principima te težnja prema potpunoj održivosti, a da se pritom ne nanosi šteta okolišu i prirodi kojom su okruženi. Što je jedna od glavnih postavki ideologije ekološkog načina življenja. Jedna od parola zajednice glasi: „surađujmo s prirodom, a ne protiv nje“. Prema tome, sustav grijanja je na drva te stanovnici zajednice prikupljaju i pripremaju drva za zimu, što im je i omogućeno, s obzirom na to da su okruženi šumama. Važno je napomenuti da se radi uglavnom o otpalim stablima koje nalaze u šumama kojima su okruženi. To je ujedno bio i moj prvi volonterski zadatak. Nakon višesatnog lutanja po slovenskim zabačenim selima, stigla sam do svog odredišta. Iako je bilo kasno popodne, nakon upoznavanja sa stanovnicima, razgledavanja zajednice, izrazila sam želju za obavljanje svog zadatka. Inače, u eko zajednicama postoji nepisano pravilo, a odnosi se na to da se pod minimalno sat – dva rada na dan podrazumijeva da je time podmireno prenoćište. Samim time, prvi dan sam provela pomažući u slaganju i

pripremi drva za zimu. Zanimljivo je to da su unutar zajednice u upotrebi dva auta te se nastoje koristiti samo kad je to neophodno. Kako je zajednica locirana na prilično izoliranom području, auto se dijeli po potrebama. Primjerice, ako netko treba do grada, po vodu na Učku ili za posao. Ono što se radi na svakodnevnoj razini unutar zajednice je briga oko zemlje, obrađivanje i sadnja koja je u duhu permakulture te se poštuju principi biodinamike. Na to mjesto dolazi Urša, koja je uz Alexa jedna od glavnih organizatorica događaja i radionica unutar projekta „Osunčane planine“. Prema tome, najčešća tema radionica unutar ove zajednice je ekologija, permakultura, točnije ekološki način življenja čijom je ideološkom komponentom prožet čitav sustav djelovanja i funkcioniranja dotičnog eko sela. Pomoću radionica stanovnici sela nastoje doprijeti do većeg broja ljudi, kako bi demonstrirali na vlastitom primjeru da je moguć i drugačiji način življenja. U ovom slučaju to se odnosi na način življenja gdje se poštuju principi prirode i nastoji se smanjiti štetnost i zagađenje okoliša. Osim pripremanja i slaganja drva za zimu, što se radi na svakodnevnoj bazi, pomagala sam i oko vrta. Jedan od zadataka kojeg sam najviše obavljala tijekom mog boravka unutar zajednice je bilo pomaganje oko vrta, pošto je oko njega potrebna najveća briga. Urša me vodila i upoznavala s principima permakulture i načinom obrade tla kao i biljaka. Na polju gdje sam pomagala bilo je žitarica, luka i mrkva, a radilo se uglavnom na okopavanju. Osim mene, pomagale su Urša i Ana s bebom starom svega par mjeseci, a cijelo vrijeme je bila umotana oko njezinih leđa.

Život na selu je posve drugačiji i u pogledu odgoja djece, tako da je beba bila naviknuta na rad i buku, poput one od kosilice te je sve to vrijeme čvrsto spavala na mami, dok je ona usporedno sijala i okopavala njivu. Zajednica također broji nekoliko koza, zbog mlijeka za one koji ga piju, a također imaju i kokoši zbog potrebe za domaćim jajima. Dok oni koji jedu meso, kupuju ga od lokalnih farmera. Sukladno tome, ekološki princip održivosti se nadovezuje na ekonomsku održivost. Unutar zajednice se nastoji proizvoditi čim više sam, a čim manje biti ovisan o vanjskim potrepštinama. Što se i pokazalo uspješnim, s obzirom na to da unutar zajednice žive ljudi različitih profila, tako da svatko svojim vještinama može doprinijeti nečemu. Primjerice, ako treba nešto popraviti na ili oko kuće Alen i Bart se savršeno snalaze u tome, dok je Maja programerka tako da pomaže u reklamiranju njihovog stila života, kao i zajednice putem društvenih mreža. Kao što je rečeno, hranu nastoje čim više proizvoditi sami, od povrća, žitarica do pojedinog voća poput jabuka ili jagoda, pa sve do mlijeka i jaja. Ako im je potrebno nešto što sami ne mogu proizvesti – u tu svrhu su osmislili koncept „čarobne staklenke“. Svatko od ukućana u nju može ostaviti novce, sukladno svojim mogućnostima, no nije obavezno. Taj novac je potom korišten ako se dogodi nekakva neočekivana situacija ili za

potrebe kupovine. Imaju za plan poboljšati se u ekonomskoj održivosti, kako trenutno proizvode hranu za svoje potrebe, imaju za cilj proizvoditi da bi potom mogli prodavati i tako doprinostiti svojoj zajednici. Tijekom mog boravka u planu su imali uzeti u zakup još jednu poveću parcelu, na kojoj bi potom uzgajali organsko povrće i žitarice u svrhu prodaje, što bi dovelo do veće ekonomske održivosti. Kako zajednica okuplja veliki broj ljudi, što stalnih stanovnika kojih je za vrijeme mog posjeta bilo oko desetak, što volontera i drugih posjetitelja, od iznimne važnosti je i društveni dio održivosti. Kako bi što više uključili u zajednicu sve pripadnike, okupljaju se svi zajedno jednom tjedno kako bi razmatrali funkcioniranje i organizaciju njihove zajednice. Obično se radi o pregledu tjedna, što su zajedničkim snagama uspjeli do sad ostvariti, što treba napraviti sljedeći tjedan, ali i pregled ljudi koji dolazi bilo na stalni boravak, volontiranje ili samo posjetu. Svi stanovnici o tome moraju biti obaviješteni i tek kad se svi slože u tome, određena osoba može doći boraviti u njihovu zajednicu. Isto tako, na skupnom sastanku dodjeljuju se zadaci za svakog pojedinca, sukladno njegovim željama i mogućnostima za tjedan koji dolazi. Kako bi održali bliske odnose među svim pripadnicima zajednice, za vrijeme ručka sve aktivnosti prestaju. To se radi tako da pojedinci koji su zaduženi taj dan za kuhanje, obično su to po dvije osobe, obilaze njive u samoj blizini kuće i pozivaju svoje sustanare zvoneći. Kad se čuje zvonce, to znači da je ručak gotov i poziva se pripadnike zajednice na zajednički objed.

Ručak je od velike važnosti za stanovnike unutar zajednice, iz tog razloga što za vrijeme ručka se svi ponovo okupljaju, mogu zajedno popričati i pronaći rješenje ako je bilo pojedinih problema na terenu. Pored toga, ručak je prigoda da se svaki dan iznova okupljaju i brinu jedni o drugima. Osim vrta, svakodnevne prakse su najuočljivije i unutar kuće, točnije u kuhinji i blagovaoni koje su spojene u jednoj velikoj prostoriji. To je mjesto gdje se također odvijaju pojedine radionice, poput makrobiotičkih radionica, ali i kreativnog kuhanja, što bi u ovom slučaju podrazumijevalo spremanje obroka od onih namirnica koje se zateknu u vrtu. Blagovaona služi kao mjesto ponovnog okupljanja, za vrijeme ručka. Na samom ulazu postavljena je velika tabela s aktivnostima i zadacima svih članova, pomoću toga nastoji se postići jednakost među svima i međusobno poštivanje. Tabela se ispunjava svaki tjedan, na maloprije spomenutom zajedničkom sastanku, koji se obično odvija krajem tjedna. Osim tjednih zadataka, ona sadržava i obavijesti o radionicama, seminarima i predavanjima ako ih taj tjedan na rasporedu ima. U pravilu, barem jedna radionica se održava svaki tjedan, što nije pravilo za zimske dane, kad je i broj posjetitelja manji.

Za vrijeme mog boravka, u srijedu 29. svibnja 2019. bila je održana radionica ples pet ritmova, koja je gotovo pa svakodnevna praksa unutar zajednice. Često se održava te okuplja gotovo sve pripadnike zajednice. Sudjelovati može bilo tko, isto tako sudjelovanje nije obavezno. Radionica se održavala u dnevnom boravku, gdje se u pravilu najčešće odvijaju raznorazne radionice, seminari i edukacije. Među omiljenijima je i radionica pletenja, koju povremeno organizira Alexova majka. Druga popularna radionica se tiče kreativnog pisanja. Takvim radionicama nastoji se potaknuti kreativnosti i spontanost među polaznicima te ih usmjeriti na daljnje razvijanje svog kreativnog potencijala. Posljedično, pojedini stanovnici su se odlučili na izradu raznoraznih kreativnih uradaka. „Zahvaljujući radionicama kojima se potiče kreativnost i sloboda, odvažila sam se na izradu vlastitog nakita. Nastojim ukomponirati one materijale koji su bliski mom području, tako da je nakit pretežito od drva, a materijal sakupljam od otpalih stabala. Osim što me ova aktivnost ispunjava, u zadnje vrijeme sam počela i zarađivati. Primjerice, često se održavaju pojedini festivali i sajmovi na kojima prisustvujem“ (Nela 26. svibnja 2019). Jedna od vrlo čestih svakodnevnih praksi, a tiče se rada na društvenoj održivosti uključuje i radionice o filmovima. Obično to podrazumijeva zajedničko gledanje filmova u prostoriji dnevnog boravka te uključuje kasniju raspravu o viđenom. Prostorija ima projektor, kao i veliki kamin te je jedno od omiljenih okupljališta stanovnika.

Tijekom mog boravka unutar zajednice također je organizirano zajedničko gledanje filmova. Gledanju filmova može prisustvovati tko želi. Iako je pretežito zastupljena mlađa populacija prilikom kasnovečernih gledanja filmova, baka Ruth od svojih sedamdesetak godina se također priključila. Prema svemu viđenom, pripadnici zajednice riješili su problem mogućih neslaganja na kreativan i efikasan način – pomoću velike ploče na zidu blagovaone gdje se upisuju zadaci i aktivnosti kroz tjedan te se nastoji uključiti sve pripadnike zajednice, po njihovim individualnim željama. Kako uvijek ostavljaju prostora za razvoj unutar pojedinih segmenata, određeni stanovnici su odlučili napisati priručnik za zajednicu, u svrhu jačanja i poboljšavanja međusobnih odnosa. Kad priručnik bude zgotovljen, svi ga moraju pročitati, predložiti svoje ideje ako do tad nisu te na samom kraju mora biti odobren od strane svakog stanovnika. U priručniku će biti specificiran proces donošenja odluka unutar zajednice te kako se nositi s pojedinim neslaganjima. Nadaju se da će time njihov način života biti lakše shvaćen od strane budućih mogućih članova, ali i volontera i posjetitelja. Osim toga, priručnik će služiti i kao pomoć pripadnicima zajednice, koji nisu toliko angažirani oko svakodnevnog života unutar zajednice, prvenstveno u smislu bolje komunikacije. Dočaravajući prvi prostor fokusirala sam se na svakodnevne prakse koje su najviše zastupljene u dotičnoj zajednici, kao i radionice koje

također sačinjavaju dio svakodnevice unutar projekta „Osunčane planine“. Kao što je prikazano, gotovo sve prakse koje se izvode unutar zajednice su pod utjecajem ideologije koja se tiče ekološkog načina življenja. Primjerice, uzgaja se organsko voće i povrće po pravilima biodinamike i permakulture, nastambe su uglavnom od prirodnih materijala, kao i što su česte radionice i edukacije na temu ekologije i održivosti. Spacijalne prakse ne uključuju samo puke radionice, već one obuhvaćaju bilo koje prakse ljudi koji proizvode nove prostore. Samim time, oni proširuju prvi prostor u materijalnom smislu, s time da je prvi prostor istovremeno i medij i proizvod. U ovom istraživanju za opisivanje prvog prostora fokusirala sam se primarno na radionice, iz tog razloga što se pomoću njih vrlo lako može dočarati i prikazati samo selo kao takvo. Osim toga, neke od svakodnevnih praksi unutar sela koje sam nastojala dočarati, tiču se prije svega, brige oko okoliša ali i zemlje. Točnije, obrađivanja poljoprivrednih površina, na kojima uzgajaju voće, povrće i žitarice. Pored toga, zajednica broji i koze i kokoši za potrebe mlijeka i domaćih jaja. Samim time, briga oko domaćih životinja je također jedna od svakodnevnih praksi. Nešto veća pozornost je posvećena radionicama, upravo zato što su mnogobrojne, puno ljudi je uključeno u njih te su raznovrsne. Njihova šarolikost i kreativnost jasno dočarava ljude koji obitavaju unutar sela. Stoga, mogu biti zanimljive za opisivanje prvog prostora i samim time, stvaranje određene slike o široj zajednici ljudi koja sačinjava taj prostor.

Radionice se uglavnom održavaju unutar prostorije dnevnog boravka, no ako se radi o radionicama koje ponekad zahtijevaju rad na terenu, poput permakulture, za takve potrebe je predviđena obližnja livada. Na njoj se odvijaju radionice uglavnom tijekom ljetnih dana. Radionice su oblikovale prostor tako da dnevni boravak služi kao glavno mjesto okupljanja stanovnika zajednice. Unutar zajednice se intenzivno radi na tri segmenta održivosti. U pogledu ekološke održivosti se očituje najveći broj svakodnevnih praksi, krenuvši od održavanja vrta, uzgoja vlastite hrane po principima biodinamike i permakulture pa sve do brige o domaćim životinjama. Radionice koje se najviše provode, a tiču se ekološke održivosti, uključuju permakulturu i biodinamiku, uzgoj vlastitog vrta te život u skladu s principima ekologije. Za vrijeme toplijih dana, ovakve radionice se ponekad odvijaju na velikoj prostranoj livadi koja se nalazi u neposrednoj blizini kuće. Osim ekološke održivosti bitna je i ekonomska održivost. Tako da su nerijetke radionice i na tu temu, poput veće ekonomske održivosti pojedinog kućanstva, što bi uključivalo proizvodnju većeg dijela hrane za sebe kao i pokretanja vlastitog posla. Što se tiče društvene održivosti, radi se na boljoj komunikaciji i većem zbližavanju unutar članova zajednice. Tako da se u tu svrhu učestalo održavaju radionice, poput plesa, zajedničkog kuhanja ili pak izrade kreativnih uratka. Kako se radionice uglavnom odvijaju u dnevnom

boravku, u „samom srcu“ kuće, takvom raspodjelom praksi aludira se na demokraciju. Zato što se radionice odvijaju unutar kuće te su otvorene za sve stanovnike zajednice, kao i njezine posjetitelje, čime se doprinosi još većem zblizavanju unutar članova zajednice. Samim time, radionice mogu utjecati na odnose među stanovnicima, na način razvijanja veće bliskosti i povezanosti među pojedincima koji se odluče sudjelovati u bilo kojoj od ponuđenih praksi.

4.2. Kognitivni prostor

Unutar drugog prostora ili pak reprezentacije prostora/kognitivnog prostora događa se dešifriranje maločas opisanih spacijalnih praksi. „Kognitivni prostor je prikaz prvog prostora i njegove slike u različitim oblicima“ (Kowsari 2018). Drugi prostor prevodi opisane spacijalne prakse u zakone, međutim ti zakoni isto tako određuju prostorne prakse. Prema tome drugi prostor je vezan uz pravila, ideje i ideologije koja zajednica proizvodi i propagira. „Drugi prostor je onaj koji kontrolira, unutar njega nastaju ideologije, red koji nastoji uvesti u spacijalne prakse. Prema Lefebvreu to je i dominantan prostor jer je to ujedno prostor moći i znanja. Sklon je diskursu, verbalnom jeziku. Radi se o mentalnom prostoru u kojem stoje reprezentacije moći, ideologije i kontrole – nadogradnja bilo koje vrste“ (Soja 1996). Sukladno opisanim prostornim praksama proizvode se pojedine ideje koje su zastupljene unutar drugog prostora, a podrazumijevaju određen red kojeg treba slijediti ako se želi postati članom eko zajednice. Jedan od primjera je i taj kako je unutar zajednice naglašen poriv za sjedinjenjem s prirodom, život u skladu s prirodom i očuvanju nje same, je taj da njezini članovi slave solsticije i ekvinocije, koji predstavljaju veliku važnost i slavlje unutar godine. Što ima poveznicu sa starim poganskim običajima, unutar kojih se odavala počast prirodi te se ujedno slavila priroda i Majka Zemlja. „U praksi priroda poganske religije ima tri lokusa: kozmos, planet i tijelo. *Kozmička* priroda religije služi za opisivanje praksi koje traže sklad s kozmosom i njegovim pokretima. Njegova praktična primjena može uključivati astrologiju; njegov liturgijski kalendar je solarni i / ili lunarni - solsticije, ekvinocije, križni dani i dani koji obilježavaju mjesečeve faze. Planetarno usmjerena, ili priroda *Gajine* religije nastoji dovesti praktikanta u sklad sa Zemljom, viđenom kao jedinstveno božansko biće, unutar kojeg ljudi sačinjavaju živčani sustav“ (Lewis, Pizza 2009). Slijedeći takvu tradiciju, stanovnici sela slave solsticije, kao i ekvinocije. Primjerice, za vrijeme ljetnog solsticija zajednica je organizirala veliko okupljanje, kako bi svi zajedno slavili prirodu, ulazak u novi ciklus, ali i kako bi se članovi zajednice dodatno zblížili s ostalim stanovnicima obližnjeg sela i predstavili im njihov način življenja. „Na slavlju prošlog solsticija bilo je, osim odraslih, oko dvadesetak djece iz susjednih mjesta. Kao uvod imali smo kratko predavanje o starim običajima naših predaka te su pojedina djeca

imala i prezentacije na tu temu. Mi, članovi zajednice smo se obukli u tradicionalnu odjeću, dok su drugi ljudi bili pozvani da se obuku u bijelo. Po putu smo brali cvijeće i od njega tkali krunice. Pri kraju dana zapalili smo veliku vatru u središtu livade, plesali smo oko vatre, svirali i pjevali. Djeci je to bio poseban doživljaj. Tim činom prikazali smo ljudima neke od starih običaja naših predaka te odali počast prirodi i novom ljetu koje je ispred nas“ (Urša 27. svibnja 2019). Iz ovog primjera uočljivo je koliko su pojedine ideološke značajke, u ovom slučaju ekološkog načina življenja, povezane. Odnosno, pojedine ideje koje se tiču ekologije, suživota s prirodom, posljedično dovode do određenih praksi koje se prakticiraju unutar zajednice, poput slavlja solsticija i ekvinocija. Također, drugi važan aspekt je taj da je cijeli život unutar zajednice podređen ekološkom načinu života, što se dotiče maloprije opisanih specijalnih praksi kao: brige o okolišu, posebnog načina obrađivanja zemlje koji se orijentira na permakulturu, biodinamiku i organski uzgoj hrane. Neizostavan dio priče je također prenamjena stambenog prostora u svrhu održivog načina življenja. Samim time, u upotrebi je kompostni wc, koristi se kišnica te se iskorištena voda pročišćava i koristi u poljoprivredne svrhe. Isto tako, zajednica broji i određene eko kućice, koje se nastoje graditi u smislu samoodrživog razvoja. Pritom uključujući prirodne gradivne materijale poput gline, drva, slame ili stakla te koristeći se solarnim pločama i kišnicom, takvi objekti su ovisni u potpunosti o prirodi.

Primjerice, jurte u kojima žive dva mlada bračna para ili pak pojedini objekti od drva koji služe kao vanjska kuhinja ili spremište za određene stvari. „Prirodni način života je jedini ispravan put. Unutar naše zajednice pokušavamo voditi život što jednostavnije, takoreći minimalistički, ne izrabljujući prirodu, već nastojimo surađivati s njom“ (Alex 29. svibnja 2019). Prema tome, cijela zajednica se nastoji ustrojiti prema načelima i pravilima koja odgovaraju prirodnim mehanizmima življenja. Kako priroda zauzima središnje mjesto u životima članova zajednice ono što se očekuje od članova jest odavanje počasti prirodi, što se provodi kroz specijalne prakse poput slavljenja solsticija i ekvinocija ili svakodnevnih šetnji obližnjim šumama i livadama. Takve prakse predstavljaju određen kôd koji stanovnici sela, ako imaju želju pripadati zajednici, moraju slijediti i poštovati. Što i ne predstavlja određen problem, pošto većina pobornika drugačijeg načina življenja ima slične ideje, vjerovanja, ali i rituale poput slavlja solsticija i ekvinocija. Time se aludira na određenu ideologiju življenja, pošto ideologija kao što je napomenuto na prijašnjim stranicama, u sebe uključuje određene ideje, vjerovanja i rituale pojedine društvene grupe. U ovom slučaju radi se o ideologiji ekološkog načina življenja. Kako je zajednica okružena netaknutom, divljom prirodom, stanovnici većinu vremena provode na otvorenom, obilazeći okolne šume te ih nastoje sačuvati koliko je to u

njihovoj moći. Osim toga, u onim toplijim danima podrazumijeva se pod obavezno zajedničko sviranje ili bubnjanje (pretežito su šamanski bubnjevi u pitanju) ispod punog mjeseca kao način okupljanja svih članova zajednice te kroz takvu opuštenu djelatnost nastoji se raspravljati o daljnjim projektima, radionicama, mogućnim prijedlozima za unapređenje i poboljšanje samog života unutar zajednice. Pored svih tih ideja i načela koja su bitna unutar ovakvog načina življenja, također se propagira i rad na sebi, odnosno razvitak svojih potencijala. To se prvenstveno odnosi na specijalne prakse poput rada na kreativnosti pojedinaca. Stoga, unutar zajednice postoje određena načela i pravila, koja se ostvaruju zahvaljujući dešifriranjem specijalnih praksi, a tiču se toga da se od članova zajednice očekuje određeno ponašanje i poštivanje ideja i pravila, ako žele pripadati dotičnoj zajednici. U ovom slučaju ideje, znanja, pravila koja se propagiraju unutar zajednice tiču se života u skladu s prirodom, što bi značilo poštivati sva propisana i nepropisana pravila takvog života. To uključuje slavlje solsticija i ekvinočija kao posebno odavanje počasti Majci Zemlji i prirodi, gdje se okupljaju svi članovi zajednice te se pali velika vatra u sredini kruga. Cijelo slavlje je popraćeno glazbom, hranom i pićem – što predstavlja veliku gozbu za članove zajednice, ali i ostale posjetitelje. Ovakva slavlja se vežu uz stare poganske običaje. Također, članovi unutar zajednice žive tako da ne štete prirodi i okolišu, što je od središnje važnosti. Samim time, oni nastoje živjeti unutar održivih stambenih objekta, točnije teži se tome da imaju samoodrživi karakter, koristeći pritom solarne ploče, kišnicu ili grijanje na drva. Takva vjerovanja, ideje i prakse odražavaju ideologiju koja se tiče ekološkog načina življenja, a stanovnici zajednice nastoje živjeti po pravilima koja slijede vrijednosni sustav ekologije. Osim brige o okolišu, ono što je isto tako važno predstavlja „rad na sebi“ pa su tako česti seminari i edukacije o izražavanju vlastite kreativnosti, poput radionice kreativnog kuhanja ili pisanja, pletenja i plesa.

4.3. Prostori otpora

Kroz opisane specijalne prakse i pravila, ideje ili ideologije koje su zastupljene unutar zajednice, pokušava se stvoriti drugačiji način života, kao otpor onom ubrzanom zapadnjačkom načinu življenja. Soja, osvrćući se na Lefebvrea primjećuje kako se treći prostor vezuje uz „underground stranu društvenog svijeta, ali isto tako i umjetnošću“ (Soja 1996). Što bi se moglo povezati i na dotičnu zajednicu, nju velikim dijelom sačinjavaju umjetnici raznoraznih profila te alternativci, u smislu subkultura kojima pripadaju: od hipija pa do roquera, no isto tako i u pogledu življenja; oni koji odbacuju život u gradu te bježe u šumu u potrazi za drugačijim vođenjem života – moderni „robinzoni“. Dotičući se trećeg prostora, Čapo i Gulin-Zrnić tvrde da se radi o „življenom prostoru, direktnih stanovnika ili „korisnika“ koji upijaju i naturaliziraju

prvi i drugi prostor, on je ovdje i sada i gotovo je neprevodiv u opisnu ili diskurzivnu formu“ (2001, 31). Također, ono što je važno naglasiti je to da prostori reprezentacije simboliziraju prostor otpora prema dominantnom poretku (Soja 1996). Upravo ta činjenica je od iznimne važnosti za eko zajednicu. Zajednica je i nastala kao otpor. Otpor prema dominantnom sustavu i sistemu, koji je gotovo u cijelosti prožet industrijalizacijom i tehnologizacijom te se pritom zaboravlja ili uopće ne mari za okoliš te kakve posljedice ti ubrzani procesi tehnologizacije čine po pitanju prirode. Stoga, ljudi su se okupili i na kraju krajeva osnovali dotičnu zajednicu, s ciljem da bi se mogli okupljati istomišljenici, oni ljudi koji zagovaraju drugačiji način življenja, a tiče se života u skladu s prirodom i brige o okolišu. Lefebvre napominje kako se svjesno odabire margina (1991). Prema tome, članovi zajednice se mogu i promatrati u smislu margine, međutim oni su to itekako svojom voljom odabrali. U doslovnom pogledu, oni i žive na margini – izvan grada, u zabačenom slovenskom selu uz sam rub šume. Isto tako, oni su i marginalizirani u smislu da se taj njihov stil življenja protivi „onom standardnom“. Da bi se uopće živjelo u skladu s prirodom na način koji propagira dotična zajednica, teško je doći do resursa unutar države kojom su zatečeni. Točnije, pojedine komponente takvog života i nisu u potpunosti prihvaćene unutar našeg društva. Primjerice – održivost kuća – ne plaćanje struje i vode, pošto stanovnici zajednice to sve uglavnom pronalaze u prirodi te za cilj imaju rad na daljnjem razvitku održivosti unutar svojih domova. Također, nastoje hranu čim više proizvoditi sami, dok pokušavaju izbjeći prekomjernu upotrebu auta.

U tom smislu u kojem šire društvo i sustav ne odobrava u potpunosti njihov način života, već ga smatra drugačijim, ponekad i čudnim te neshvatljivim, oni su marginalizirani. Ipak, odabir margine omogućava im pogled i „izvana“ kao i „iznutra“, kako to objašnjava Soja opisujući treći prostor (1996). Kako vrlo često cirkuliraju prema gradovima – pretežito privatno, ipak neki od stanovnika imaju povremene, honorarne poslove koje obavljaju u centru, ali česte su i radionice i seminari na temu ekologije i održivosti koje pojedinci održavaju u centru te time stvaraju vezu s centrom - stoga imaju pogled i iz te perspektive. Ali i iz one „rubne“. Štoviše, gotovo svaki član u zajednici je pobjegao iz gradske sredine u potrazi za slobodnijim načinom života. Dakle, oni imaju i direktno znanje kako je to biti u centru, ali i na periferiji. Sukladno tome, nešto novo se izgrađuje ovakvim načinom života – oni stvaraju otpor, borbu i oslobođenje prema „ustaljenim“ načinima življenja, pozivajući na osvještavanje o ekološkim problemima. Dakle, članovi zajednice su istovremeno i na periferiji i u centru, jer bivajući na periferiji, oni odaju određen stav – oslobođenje, otpor prema centru. Otpor koji je u srži samog osnivanja zajednice kreće od problema koji su zatekli društvo unazad dvadesetak – tridesetak godina.

U ovom slučaju otpor predstavlja oslobođenje od ustaljenih načina življenja, standardnog gradskog načina života unutar kojeg industrijalizacija i tehnologizacija vodi glavnu riječ, dok sve ostalo, poput pitanja očuvanja okoliša i prirode, pada u drugi plan. Radi se o problemima okoliša i promjeni klime. Zbog ubrzane industrijalizacije i sve pojačane tehnologizacije problemi zagađenja okoliša su sve češći. Sukladno tome i moderna politika se okreće pojedinim problemima zagađenja okoliša, tako da se zahtjeva očuvanje prirodnih resursa, smanjenje krčenja šuma, kontrola zagađenja te zaštita atmosfere. Ipak, diskutabilno je koliko se takve teorije uopće provode u praksi. Primjerice, u 2018. godini, „globalne emisije CO₂ povezane s energijom porasle su 1,7% na povijesnih visokih 33,1 Gt CO₂. Kako se emisije iz svih fosilnih goriva povećavaju, energetska sektor čini gotovo dvije trećine rasta emisija“ (<https://www.iea.org/reports/global-energy-co2-status-report-2019/emissions>, 2019). Svjesni svih problema koji ljudski rod nanosi prirodi i našoj planeti, članovi zajednice su odlučili kreirati jednu drugačiju realnost, u nadi da će inspirirati šire mase. Ne nužno da i oni krenu njihovim stopama, već i mala doza svjesnosti i određenih promjena u našim svakodnevnim rutinama tako da ne štetimo okolišu je dovoljna da se promjene počnu događati na bolje. Osim što se zajednicu može promatrati kao otpor prema dominantnom sistemu, ona također predstavlja podvrgavanje jednom drugu tipu ideologije.

Samim time, ona ideologija kojoj se podvrgavaju pripadnici zajednice tiče se ekologije, čime se podrazumijeva posve drugačiji načina života od onog standardnog, primjerice u gradovima. Što i zahtjeva takav način života, ako se žele slijediti principi ekologije i održivog načina življenja. Prema tome, stanovnici dotične eko zajednice slijede određene ideje, vjerovanja i prakse koja predstavljaju značenje ideologije kojoj se potom dotični pojedinci podvrgavaju. Riječ je o ideologiji ekološkog načina življenja i jednom sasvim drugačijem načinu življenja od onog standardnog - gradskog, kojeg ideje, vjerovanja, ali i prakse o ekološkom načinu življenja ocrtavaju. Za većinu ljudi koje žive lagodnim životom u svojim standardnim domovima, oni koji se okupljaju unutar eko zajednica, na mjestima udaljenim od „civilizacije“, žive pomalo neshvaćenim ili radikalnim načinom života. To se poglavito odnosi na stil življenja ljudi koji obitavaju unutar eko zajednica. Primjerice, nemaju standardne wc-e, vodu dobivljaju iz kišnice, stoga je od velike važnosti štednja, a ne rasipnost i neodgovorno trošenje Zemljinih resursa. Točnije, nečeg što većina uzima zdravo za gotovo, poput vode, ali i struje. Prema tome, zajednicu se može promatrati kao otpor prema dominantnom sustavu, unutar kojeg se gotovo sve svodi na profit i što brži napredak, dok se pritom ne skrbi o okolišu, što posljedično dovodi do njegovog povećanog zagađenja. No, zajednicu se također može sagledavati i kao

podvrgavanje ideologiji unutar koje ekologija ima glavnu riječ. Svakodnevica je podređena brizi o okolišu, kao i održavanju ekološkog načina življenja. Što znači da članovi eko zajednice žive unutar kuća koje nastoje prenamijeniti u održive svrhe, primjerice pomoću solarnih panela, kišnica i kompostnih wc-a. No isto tako, nastoji se proizvoditi sam vlastitu hranu i biti čim manje ovisan o vanjskim potrebštinama. U narednom poglavlju detaljnije će se osvrnuti na ideologiju ekološkog načina življenja.

4.4. U harmoniji s prirodom

Prema svemu priloženome, eko zajednica predstavlja pogodno mjesto za promišljanje i promatranje kroz perspektivu treće prostornosti. Koristeći se trijalektikom prostornosti pokušala sam opisati i dočarati eko zajednicu, koja se nalazi na obroncima slovenske Istre, neposredno uz granicu s Hrvatskom. Unutar prvog prostora nastojala sam opisati svijet praksi koji se proizvodi. U njega su uključeni svi članovi zajednice koji zahvaljujući svojim prostornim praksama izgrađuju jedan prostor. Primjerice, svakodnevne prakse obrađivanja i brige o zemlji tako da se poštuju zakoni biodinamike i permakulture, stoga su vrlo česte edukacije i radionice na temu o ekološkom načinu uzgoja bilja. Osim toga, radi se i na tome da kuća u kojoj obitavaju pripadnici zajednice bude čim više u skladu s održivim načinom života pa se tako radi na izgradnji i prenamijeni eko kućica, koje podrazumijevaju upotrebu kišnice umjesto standardnog priključka za vodu, kao i težnja za korištenjem solarnih panela unutar svojih nastamba. Pored toga, organiziraju se i raznorazne radionice koje uključuju tečajeve kuhanja, kreativnog pisanja, pletenja kao i plesa. Čime se ukazuje na jednu od značajki ideologije – praksu, koja slijedi principe ekološkog načina življenja. Nadovezujući se na spacijalne prakse, gradi se drugi prostor, koji je zadužen za njihovo dešifriranje. Dakle, unutar drugog prostora spacijalne prakse se prevode u pravila i zakone, ali ujedno ta pravila i zakoni određuju spacijalne prakse. Unutar ovog segmenta uočljive su određene ideje i vjerovanja koja predstavljaju značajke ideologije, u ovom slučaju ideologiju ekološkog načina življenja. Ona pravila koja zajednica nameće je podređenost potpuno suprotnom načinu života od onog gradskog, a dotiče se života u harmoniji s prirodom. Što bi podrazumijevalo ekološki način života, u kojem su članovi zajednice obavezni nastojati živjeti u skladu s održivim principima življenja. U tu svrhu radi se na adaptiranju održivosti kuće unutar koje obitava većina članova zajednice. Isto tako, ostali objekti unutar zajednice grade se po ekološkom principu, poput vanjske kuhinje koja je u potpunosti izgrađena od ne štetnih materijala po okoliš, drva i stakla.

Pored kuhinje, zajednica broji dva nomadska šatora, jurte unutar kojih žive dva mlada bračna para. Također, u upotrebi je i vanjski kompostni wc, koji je u cijelosti izgrađen od prirodnog materijala – drva. Neizostavan dio poštivanja pravila unutar eko zajednice se dotiče i slavlja solsticija i ekvinočija, što su članovi zajednice objeručke prihvatili, jer se samim tim činom odaje počast prirodi te njezino slavlje. No, osim toga takve manifestacije služe u svrhu zbližavanja članova zajednica s ostalim stanovnicima okolnih sela. Također, za vrijeme slavlja primjerice solsticija, pripadnici eko zajednice nastoje približiti njihov način života, kao i ideologiju ekološkog načina življenja, široj masi. Što je omogućeno kroz predavanja o održivom načinu života, koje obično vode pojedini stanovnici sela, te sve nastoje potkrijepiti primjerima iz njihovog vlastitog iskustva. Spacijalne prakse koje članovi zajednice svakodnevno proizvode, kao i pravila, ideje ili ideologiju koju zagovara zajednica, je nastala kao otpor prema dominantnom sustavu, gdje se ulazi u treću prostornost. Onoliko koliko zajednica predstavlja otpor, ona u istoj takvoj mjeri predstavlja i prostor podvrgavanja jednoj novoj ideologiji – u ovom slučaju to se odnosi na život podređen ekološkim principima kao i održivom načinu življenja. Riječ je o ideologiji ekološkog načina življenja. Prema tome, zajednica može biti promatrana kroz dvije perspektive: kao otpor, borba ili oslobođenje od „nametnutog“ sistema, alternativa onom standardom življenju, ali isto tako i kao podvrgavanje jednoj sasvim drugačijoj ideologiji. Ideologiji unutar koje svakodnevica svakog člana eko zajednice biva podređena principima ekologije.

Unutar zajednice nastoji se voditi život u skladu s prirodom. Samim time, od pripadnika eko sela se očekuju određena ponašanja kao i djelovanja. Primjerice, štedljivost je poželjna, kako u njihovom slučaju glavni dio vodoopskrbe dolazi od kišnice. Jednako kao i marljivost, pošto nastoje biti održiva zajednica. Stoga svaki član zajednice bi trebao na neki način svojim radom doprinijeti samoj zajednici. Primjerice, ako se dogodi pojedini kvar na kući, Bart nastoji to sanirati umjesto da se kupi novi zamjenski dio. Od dočaravanja prvog, drugog i trećeg prostora otvorile su se neke nove razine, koje progovaraju o čitavom društvu, razine koje se paralelno šire na čitavo društvo. Radi se o višoj razini koja ukazuje kako ta zajednica progovara o širem kontekstu društva kojim smo okruženi. Dakle, samim osnivanjem projekta „Osunčane planine“ automatski se progovara o širem društvu, poglavito onom zapadnjačkom, koje je uglavnom orijentirano na što brži napredak, dok se pritom ne promišlja o posljedicama kakve takav stav ima po okoliš i prirodu. Pomoću eko formacija također se nastoji ukazati na ekološke probleme s kojima se suvremeno društvo susreće, s ciljem širenja ideje o važnosti poštivanja i brige o prirodi i okolišu kojim smo okruženi.

5. Lijepa naša Zelena

Kao što je uočljivo iz navedenog primjera, jedna od glavnih postavki eko zajednica je ekologija, gdje se nastoji propagirati život u skladu s prirodom, podizanje svijesti o problemima zagađivanja okoliša ne samo unutar pobornika eko zajednica, već i šireg spektra ljudi. Prema tome, stanovnici eko zajednice se podvrgavaju ideologiji ekološkog načina življenja koja se pomoću djelovanja eko zajednica nastoji diseminirati do šireg spektra ljudi. U današnje doba sve više bujaju natpisi koji u sebi sadrže pojam „eko“. U medijima se uvelike propagira taj termin, organiziraju se raznorazni eko sajmovi i festivali. Sveukupno dolazi do velikog procvata termina „eko“ te do podizanja svijesti unutar šire mase o problemima o kojima progovara ekologija. Stoga, smatram da je važan uvid u sam pojam ekologije, njegovo značenje i važnost te probleme s kojima se susreće današnje potrošačko društvo u pogledu sve većeg zagađenja okoliša. Ekologija se definira kao „znanost o međusobnim odnosima i utjecajima žive i nežive prirode, znanost koja se bavi proučavanjem međusobnih ovisnosti živih bića i okoliša u kojem žive. Skraćeno je možemo definirati kao znanost o životnoj sredini“ (Kalambura, Jovičić 2018, 25). Poseban značaj ekologije leži u njezinoj širini i sveobuhvatnosti, unutar koje se proučavaju najmanji organizmi pa sve do pojedinih procesa koji uključuju čitav planet. Zahvaljujući takvim principima ekologija kao takva pomaže u shvaćanju funkcioniranja planete Zemlje. Osigurava korisne argumente o povezanosti i isprepletenosti čovjeka i prirode, točnije okoliša. Isto tako, ukazuje i na posljedice ljudskog čina na prirodni okoliš.

5.1. Utjecaj konzumerizma na okoliš

S obzirom na to da je od doba industrijalizacije započeo proces pojačanog zagađivanja okoliša, između ostalog tehnologija je također neizostavan čimbenik u tom procesu, ljudi se u velikom broju okreću prirodi i načinu života kakvim su živjeli naši preci. „Imamo strojeve koji nam pomažu uništavati jednako koliko i stvarati“ (Russell Smith 1929). Novo doba u kojem dominiraju moderne tehnologije, one koje su u znatnoj mjeri bazirane na informacijskoj tehnologiji započinje u sedamdesetim godinama prošlog stoljeća. „U posljednjoj četvrtini dvadesetog stoljeća pojavila se nova ekonomija na svjetskoj razini. Takva ekonomija je informativna, globalna i umrežena“ (Castells 1999). Dakle, od industrijskog društva ulazimo u postindustrijsko društvo u kojem je od velikog značaja kompjuterizacija te napredak unutar informacijskih tehnologija. Ono što karakterizira ovo društvo jest i to da su usluge ili treći sektor od iznimne važnosti, poput kulture, menadžmenta, turizma i slično. U postindustrijskim društvima je uočljiva permanentna želja za napretkom, inovativnošću i futurističkim izumima,

a da se pritom malo ili čak nimalo ne obraća pozornost na posljedice koje takav napredak nosi, s obzirom na prirodu i okoliš unutar kojeg obitavamo. „S marksističkog stajališta tehnologija je rezultat razvoja kapitala, a ne neki navlastiti prvi uzrok“ (Jameson 2003). Prema tome, u fokusu je tehnološki napredak, kao i financijski, barem od strane državnih poglavara. Što je i uočljivo u pogledu ekoloških katastrofa s kojima se svijet na svakodnevnoj razini suočava. Primjerice, problem elektroničkog otpada koji nakon što se pohrani unutar odlagališta, otpušta toksine koji su iznimno štetni za sva živa bića. „Otpad električnih i elektroničkih uređaja koji se generiraju u ogromnim količinama danas, postalo je globalno pitanje zaštite okoliša“ (Sankhla et al. 2016). Najopasniji su otrovni materijali koji se otpuštaju primjerice, u podzemne vode ili atmosferu te zagađuju okoliš. „Štetni sadržaj ovih materijala ugrožava zdravlje ljudi i okoliš. Njegove se toksične emisije miješaju s tlom i zrakom te uzrokuju štetne učinke na čitavu biotu, bilo izravno ili neizravno. Izravni utjecaji uključuju oslobađanje kiselina, toksičnih spojeva, uključujući teške metale, kancerogene kemikalije i neizravne učinke poput povećanja zagađenosti teškim metalima“ (Sankhla et al. 2016). Unutar kapitalizma veliki je fokus na napredak i profit, time se pritom zanemaruje utjecaj takvih praksi na okoliš. „Tržišno nadmetanje i klasna borba orijentirana na profit glavni su izvori otvorene dinamike kapitalizma kao karakterističnog načina proizvodnje“ (Lane, Wood 2012, 215).

Nije rijetkost da unutar takvog načina življenja dolazi do izrabljivanja, trošenja i uništavanja prirodnih resursa, ali i zagađivanja i onečišćenja okoliša pa na kraju krajeva i svih živih bića. Što je primjerice, dovelo i do šokantnog fenomena koji je aktualan u posljednje vrijeme, a tiče se izumiranja pčelinjih zajednica. Zbog sve veće uporabe kemikalija u poljoprivredi, na koju su većina poljoprivrednika primorani što zbog veće dostupnosti na kapitalističkom tržištu, ekonomičnosti i široke uporabe dolazi do sve većeg manjka pčela. Glavni čimbenik je zagađenje – pčela unosi kemikalije u košnicu, posljedično vitalnost pčela opada te na kraju krajeva i sama proizvodnja. „Gubici pčelinjih zajednica u Hrvatskoj, prema anketi COLOSS-a, kretali su se od 11,48 posto 2012. godine do čak 23 posto 2017./2018., a zabrinjavajuće je i da je dio pčelara imao svake godine visoke gubitke koji su dosegali i do 100 posto, gubitke svih zajednica na pčelinjaku“ (Šimić 2019). Ako se situacija nastavi i dalje razvijati u smjeru profita i upornog ignoriranja njegovih posljedica, izgleda da bi u skoroj budućnosti ljudsku svakodnevnicu mogla sačinjavati hrana pripravljena u laboratoriju. Pošto se okoliš i prirodni svijet uništava, a akcije protiv takve stvarnosti izgleda da nemaju dovoljnog odjeka. Čini se da sigurnim korakom koračamo prema Huxleyevoj inačici „Vrlog novog svijeta“ u kojem vlada opće blagostanje: rađaju se potpuno jednaki pojedinci čija je glavna uloga obavljanje društvenih

poslova. Odrasli se pasiviziraju halucinogenim pilulama koje zadovoljavaju njihove svakodnevne potrebe. To je svijet u kojem caruje tehnologija, no greške se ipak dešavaju. Kontrolori spadaju pod vladajuću klasu, čija je glavna zadaća ispunjavati ljudske želje. No u takvom svijetu lažnih želja, dolazi do zasićenja – ljudi imaju sve, a opet nisu zadovoljni. To je svijet u kojem nema autentičnosti, neobičnosti, umjetnosti, na kraju krajeva barem i trunca slobode. Ljudi su zahvaćeni u vlastite iluzije i želje, koje im se nastoje udovoljiti ali i servirati, a sve to od strane kontrolora, odnosno vladajućih. Huxley u svome romanu daje prikaz konzumerizma, kroz permanentnu potrošnju robe gdje je jedina važna stavka sve stare stvari zamijeniti novima. Čime se može povući paralela s današnjim društvom, u kojem se proklamira ideja modernizacije kroz konzumaciju, a tržište je to koje stvara želju potrošača. Prema tome, konzumerizam je jedno od upečatljivih obilježja dvadesetog, a nadasve dvadesetprvog stoljeća. Ideologija konzumerizma svoje puno značenje dobiva u drugoj polovici dvadesetog stoljeća pa sve do današnjih dana u kojima se sve više razvija i osnažuje. „Život organiziran oko potrošnje mora se zadovoljiti odvijanjem bez normi: on se povodi za zavođenjem, sve jačim žudnjama i prevrtljivim željama“ (Bauman 77, 2011). Od samih početaka konzumerizma, konzumacija je postala neizbježan identitet onog koji želi biti moderan. Radi se o tome da marketinške kampanje putem konzumerizma promoviraju određene vrijednosti. Oglašivački diskurs upućuje na nešto više: ne radi se toliko o novom autu, koliko o tome što će pojedinac zahvaljujući novom autu imati veći status u društvu.

Primjerice, u malom mjestu na Lošinju unazad godinu dana nakon što je susjed kupio novi auto, druga dva susjeda su u roku pet dana također nabavila novog. Bitno je napomenuti da svi oni dolaze iz srednjeg staleža, jedan od njih ima vlastiti obrt, dok su ostala dvojica gradski službenici. Da stvar bude tragičnija, jedan od njih je unazad par mjeseci već kupio novo auto, da bi ga preprodao i kasnije kupio gotovo identično kao i prije. Iz ovog primjera se da naslutiti da je još uvijek aktualan konzumeristički fenomen koji je izrazito bio uočljiv od kraja Drugog svjetskog rata pa do sedamdesetih godina prošlog stoljeća, a u kojem je glavna parola konzumerizma glasila: slijedi svoga susjeda. Natjecanje s onim tko ti je najbliži kao stvar dokazivanja. Auto u ovom slučaju služi za iskazivanje moći. Dok ipak u velikoj većini, današnje konzumerističko doba karakterizira distinkcija spram drugog. U prvi plan izbija logika razlikovanja u potrošnji, taj jedan detalj po kojim će pojedinac biti prepoznatljiv te se razlikovati od ostalih potrošača. Kako se današnje društvo u velikoj mjeri može okarakterizirati kao potrošačko, dolazi do toga da želja zasjenjuje potrebu. Samim time prevladava potrošački mentalitet, što je dovelo do situacije gdje pojedinci traže pomoć u liječenju od ovisnosti o

kupovanju. Na djelu je sveprožimajuća ideologija konzumerizma, koja u sebe uključuje određene ideje, vjerovanja i prakse – u ovom slučaju one vode u nekontrolirani oblik nagomilavanja stvari. Mediji su veoma važan faktor u promoviranju ideologije konzumerizma, posebno putem oglašivačkih diskursa, gdje je u fokusu ciljana publika. Primjerice, za vrijeme božićnih blagdana reklame su posebno agresivne. Stoga, božićno doba postaje zanimljiv fenomen za detektiranje ideologije konzumerizma. Čini se da svake godine marketinške kompanije započinju sve ranije sa svojim promoviranjem, primjerice gradovi se ukrašavaju već krajem jedanaestog mjeseca. Reklame su pomno osmišljene od strane marketinških tvrtki, iza kojih se kriju i posebna psihološka razmatranja, gdje se nastoji na potrošača djelovati emocijom. Stoga je vrijeme božićnih blagdana izuzetno plodno za takve pothvate, pošto je to doba godine namijenjeno za obitelj, okupljanje, slavlje i darivanje. Posebno je zanimljiv fenomen darivanja, koji je lukavo iskorišten u konzumerističke svrhe, u čemu je uočljivo prožimanje ideoloških komponenti konzumerizma: ideje darivanja i prakse kupovanja, konsumpcije. Obično kad nekog želimo razveseliti ili iskazati koliko nam je stalo do određene osobe služimo se materijalnim stvarima. Pojedinci uglavnom priželjkuju poklon koji ima visoku vrijednost na tržištu ili je trenutno pomodna stvar. Kao što pjesma kaže: „Tata, kupi mi auto, bicikl i romobil, kupi mi medu i zeku, kolica, Jugovinil...“ (Martinez Karamely 2013), ljudi su općenito navikli na iskazivanje svojih osjećaja pomoću materijalnih stvari.

Samim time, za vrijeme Božićnih blagdana vlada vrevu i pomama te je općenito to razdoblje u godini poznato kao božićno ludilo. Kapitalističko društvo dobro je iskoristilo tu „slabost“ ljudskog roda tako da je i Božić postao komercijaliziran. Vrijednosti koje su nametnute u današnjem društvu veličaju potrošački mentalitet koji je ovijen plaštom lažnog blještavila i trivijalnih vrijednosti. U vrijeme Božića ideologija konzumerizma doseže svoj vrhunac. Iako bi Božić primarno trebao biti jedan od najvažnijih kršćanskih blagdana čini se da je ta uloga zasjenjena te se pretvorio u luksuzno slavlje kapitalističkih vrijednosti. Ljudima je sve više stalo do toga kako će svoj interijer urediti, kojim će ga ukrasima okтити, koje poklone kupiti te koliko količinu kolača ispeći. Nije dovoljno to što su za vrijeme blagdanskih praznika trgovine i veliki šoping centri posebno okrenuti prema potrošačima, svojim lažnim blještavilom i posebnim ponudama mame kupce, već i od strane medija, poput televizije ili reklama dolaze informacije o važnosti darivanja. Ipak, ne radi se o bilo kakvom darivanju, nego o strogo materijalnim stvarima i to onima koje su nove na tržištu te one zauzimaju ulogu najpoželjnije robe. Zbog cijele konzumerističke pomame oko božićnih blagdana, takav duh se raspršio po čitavom svijetu. Kapitalizam ne pravi selekciju, pošto je njegov glavni cilj novac, odnosno

motiv tržišta je profit. Posljedično su se određene vrijednosti unutar društva izmijenile, kao što je značaj božićnih blagdana, gdje je u velikoj mjeri sve svedeno na konzumerističke prakse potrošnje i zabave. Iz svega navedenog vidljivo je da je ideologija konzumerizma jedna od važnih determinanti današnjeg društva, koja sačinjava svakidašnjicu velike većine ljudi. Ono što je važno naglasiti jest da iako se konzumerizam često povezuje s kapitalizmom, ne može se ograničiti samo na njega. Primjerice, socijalizam je također poznao različite forme potrošačkog društva, no ipak proliferacija konzumerizma se dešava upravo u kapitalističkim društvima. Zabrinjavajući problem u cijeloj konzumerističkoj priči tiče se zagađenja okoliša, koje se događa zbog sve većeg porasta konzumerističkih praksi. Prema tome, konzumerizam i priroda su usko povezani pojmovi. Posljedično, fenomen konzumerizma također je u uskoj vezi s eko zajednicama. Sljedbenici eko formacija odlučili su se na drugačiji način življenja, između ostalog i zbog konzumerističkog društva kojim smo okruženi, ali i njegovih posljedica na okoliš i prirodu. Ono što je bilo izrazito uočljivo unutar promatrane eko zajednice „Osunčane planine“ jest njihova težnja minimalističkom i jednostavnom načinu življenja, kao potpuna suprotnost suvremenom konzumerističkom društvu. Primjerice, jedna od sudionica koju sam imala priliku intervjuirati navela je kako se i odlučila na život unutar eko zajednice upravo zbog konzumerističkog načina življenja koji prevladava u današnjem društvu, što je i navedeno prilikom opisivanja perceptivnog prostora (Maja 29. svibnja 2019).

Minimalizam predstavlja iznimno važnu stavku unutar promatrane zajednice. Minimalistički način življenja je uočljiv na svakom koraku: od smanjenja potrošnje robe, vode, energije pa do toga da sve stvari nastoje rješavati sami, primjerice pojedini popravci oko kuće i slično. Osim toga, ono što je također izrazito bitno unutar minimalističkog načina življenja jest smanjenje negativnog ljudskog utjecaja na okoliš i njegovo onečišćenje pa samim time, pobornici dotične eko nastoje smanjiti uporabu automobila. Eko zajednice su i nastale između ostalog, kao bunt protiv modernog načina življenja koji uključuje nekontroliranu potrošnju što na kraju krajeva ima kobne posljedice za okoliš, u pogledu sve većeg onečišćenja, ali i izrabljivanja prirodnih resursa. Posljedično, stanovnici eko zajednice „Osunčane planine“ oštro se protive, koliko god im to njihov način življenja dozvoljava, sveprožimajućem konzumerizmu modernog doba. Samim time, posljedica konzumerizma koje je najuočljivija jest zagađenje koje se događa prilikom enormne potrošnje roba, poput automobila, što za posljedicu ima povećano zagađenje zraka i okoliša te veću upotrebu fosilnih goriva. U tu kategoriju spadaju i pojedini tehnološki izumi koji su u prošlom stoljeću predstavljali luksuz, dok su danas viđeni kao nešto prijeko potrebno, poput mobitela, klima uređaja, laptopa i ostalo. Osim toga, dolazi i do povećanog

iscrpljivanja zemljinih resursa. „Kako se povećava potražnja za robom, povećava se i potreba za proizvodnjom te robe. To dovodi do većih emisija onečišćujućih tvari, povećane uporabe zemljišta i krčenja šuma te do ubrzanih klimatskih promjena“ (Greentumble 2016). Prema tome, potrošačka želja za potrošnjom je pokretačka snaga tržišta orijentiranog prema konzumerizmu. Ono što održava kapitalizam na životu je permanentan rast proizvodnje, što se i ostvaruje putem povećanja konzumerističkih praksi. Stoga nije pogrešno za ustanoviti kako i kapitalizam ima negativne utjecaje na okoliš. Problemi okoliša poput zagađenja, sve većeg porasta populacije, nuklearna energija, klimatske promjene samo su neki od efekta kapitalizma. Ovako marksizam objašnjava degradaciju okoliša: „Kako se pojedini kapitalisti bave proizvodnjom i razmjenom radi neposredne dobiti, prvo se moraju uzeti u obzir samo najbliži, najneposredniji rezultati ... Ono što je brinulo španjolske plantažere na Kubi, koji su spalili šume na obroncima planina i iz pepela dobivali dovoljno gnojiva za jednu generaciju vrlo profitabilnih stabala kave - što ih je zabrinjavalo su teške tropske kiše koje su ispirale nezaštićeni gornji sloj tla, ostavljajući iza sebe samo gole stijene! U odnosu na prirodu, kao i na društvo, sadašnji način proizvodnje pretežno je zabrinut samo zbog neposrednog, najosjetljivijeg rezultata, a zatim se izražava iznenađenje kad se udaljeniji učinci djelovanja pokažu kao sasvim različiti, uglavnom su sasvim suprotnog karaktera“ (Engels 1975). Važno je napomenuti kako degradacija okoliša nije ograničena samo na kapitalizam, no ipak unutar kapitalističkog tržišta čiji je glavni motiv profit dolazi do povećanog onečišćenja i zagađenja okoliša, dok se unutar takvog sistema ne osiguravaju dovoljni poticaji za očuvanje istog.

5. 2. Ekološki marksizam

Ekologija, odnosno očuvanje okoliša nema svoje mjesto unutar kapitalističkog sustava, što je vidljivo u samim njegovim postavkama, a to je da je orijentiran u velikoj većini samo na novac. Dok popratne situacije koje se događaju zbog trke za profitom, prvenstveno negativni utjecaji na okoliš, nisu od prevelike važnosti unutar sistema koji jedino brine o profitu. Upravo zbog takve surove realnosti javljaju se pojedini pravci unutar kojih ekologija zauzima jedno od glavnih mjesta. Kao suprotnost kapitalističkom načinu razmišljanja, javlja se ekološki marksizam, koji je samo jedan od pokreta otpora prema neadekvatnom načinu vođenja političkog svijeta i brige o okolišu. Dakle, ekološki marksizam predstavlja oprečnu ideologiju od kapitalizma. Ideologiju unutar koje se pomoću određenih ideja, vjerovanja i praksi ukazuje na razorne utjecaje kapitalizma dotičući se okoliša i prirode. U pogledu eko zajednica, ekološki marksizam također predstavlja važno mjesto unutar takvih formacija. Upravo zato što eko zajednice označavaju, između ostalog i jedan anti-kapitalistički pokret. Što je u praksi uočljivo

kroz drugačiji način življenja od onog u kapitalističkog sistema. To se poglavito odnosi na minimalistički način življenja, odvojen od konzumerističkih težnji suvremenog društva. Unutar promatrane zajednice „Osunčane planine“ također je uočljiva težnja anti-kapitalističkom načinu življenja. Nastoji se voditi što jednostavniji stil života, što bi uključivalo smanjenu potrošnju širokog spektra robe, sukladno tome stanovnici eko zajednice nemaju potrebu zalaziti u velike šoping centre, dok one stvari koje ne mogu sami proizvesti nastoje kupovati od manjih, lokalnih proizvođača. Isto tako, naglasak je na što većoj neovisnosti od vanjskog svijeta točnije održivosti zajednice, tako da veliki dio hrane nastoje proizvesti sami, poput povrća, voća, žitarica, ali imaju i pojedine domaće životinje kao što su kokoši i koze zbog potrebe mlijeka, mesa i jaja za one koji konzumiraju te proizvode. Anti-kapitalistička ideologija unutar zajednice uočljiva je i u tome da se ne teži toliko stjecanju bogatstva i materijalnih vrijednosti, koliko jednostavnijem i mirnijem načinu života. Stanovnici unutar zajednice zarađuju tako da se bave povremenim poslovima, koji su ujedno i predmet njihove zanimacije, poput održavanja edukacija, seminara ili pak prodajom određenih rukotvorina. Samim time, pobornici dotične eko zajednice nisu orijentirani toliko na profit, koliko na vođenje jednostavnijeg načina življenja, koji je orijentiran na suživot s prirodom. Naglašen je poriv za očuvanjem prirode i okoliša, a ne njihovo izrabljivanje i zagađenje.

Što se tiče marksističkih gledišta, Žižek primjerice, tvrdi kako kapitalizam predstavlja prepreku ekologiji te je viđen kao konačna zvijer koju treba ubiti da bi se očuvala čovjekova sredina, odnosno okoliš (<https://qaeco.com/2018/06/05/philosophical-discussions-in-the-lab-zizek-criticises-ideological-ecology/>, 2018). Prema njegovom mišljenju, preduvjet za globalno djelotvorno i snažno ekološko djelovanje su radikalne društvene promjene tj. svrgavanje kapitalističkog globalnog tržišta (<https://qaeco.com/2018/06/05/philosophical-discussions-in-the-lab-zizek-criticises-ideological-ecology/>, 2018). Postavlja se pitanje otkud spoj ekologije i marksizma? Marx je imao viziju društva u kojem prisvajanje prirode nije utemeljeno na akumulaciji kapitala, već na društvenim i pojedinačnim potrebama. Također, u pojedinim svojim pisanjima Marx je isticao kako kapitalizam ima negativan utjecaj na prirodu, odnosno raskida odnos između ljudi i prirode (<https://qaeco.com/2018/06/05/philosophical-discussions-in-the-lab-zizek-criticises-ideological-ecology/>, 2018). Osim toga, prema Parsonsu, Marx i Engels su bili puno više svjesniji ekoloških problema, nego njihovi sljedbenici (Salleh 2017). Prema tome, ekološki marksizam zagovara ideologiju koja slijedi marksističku kritiku kapitalističke produkcije te predstavlja ekološki destruktivne tendencije kapitalizma. Jedan od važnijih predstavnika ekološkog marksizma, John Bellamy Foster, koji se proslavio svojom

knjigom „Marx's Ecology: Materialism and Nature“, tvrdi kako je: „Marx inzistirao da će održivost - održavanje zemlje zarad budućih generacija - biti određujuća karakteristika socijalizma, društva u kojem će povezani proizvođači racionalno regulirati metabolizam između sebe i prirode, razvijajući njihov ljudski potencijal“ (Murphy 2016). Ipak, ova utopijska ideja još je daleko od realizacije, poglavito u vremenima kao što su današnja. Trenutno se društvo sve više suočava s velikim ekološkim problemima, poput klimatskih promjena, krčenja šuma, zagađenja zraka, iscrpljivanja zemljinih resursa, nuklearnih energija i ostalo. Na sistem poput kapitalizma teško da se može računati da bi se poduzeo i bilo kakav preobrat. Zato što kapitalizam ima svoj cilj, koji ni u kom slučaju ne uključuje interese šire zajednice. Jedini interes kojeg kapitalisti imaju u vidu jest profit te se do njega pokušava stići na najkraći i najprofitabilniji način. Prema tome, ideologija ekološkog marksizma je i nastala kao iskaz nezadovoljstva postojećom stvarnosti koju je kapitalistički režim potpuno apsorbirao unutar sebe.

5.3. Ekofeminizam

Osim ideologije ekološkog marksizma, osvrnut ću se na još jedan pokret na koji je znatno utjecala ekologija te je njezin spoj kao i feminizma. Riječ je o ideologiji ekofeminizma, koja ne samo da spaja feminizam i prirodu, točnije duboku ekologiju, već i tvrdi da postoji određena spona između opresije nad ženama i degradacije prirode. Pokret ekofeminizma je u velikom broju zastupljen i unutar eko zajednica. Ono što spaja ta dva fenomena jest naglasak na pravima žena, kao i prirodi koju se često povezuje sa ženskim principom. Preciznije rečeno, unutar eko zajednica kao i ekofeminizma posebna važnost se pridaje Majci Prirodi ili Božici Gaji, koje se uglavnom štiju unutar eko zajednica, kao što je i prikazano kroz primjer eko zajednice „Osunčane planine“. No ta božanstva su također zastupljena i unutar ekofeminizma, što ću detaljnije prikazati na sljedećim stranicama. Unutar promatrane zajednice veliki je naglasak na slavlju solsticija i ekvinocija, što ujedno znači slavlje Majke Prirode. Solsticij i ekvinocij predstavljaju promjene godišnjih doba, odnosno prirodnih Zemljinih ciklusa poput ljeta, jeseni, zime i proljeća. Primjerice, Bart navodi kako „solsticij i ekvinocij reprezentiraju prirodne Zemljine ritmove i stoga se slave kao znak poštivanja i povezivanja s Majkom Prirodom“ (28. svibnja 2019). Takvo je vjerovanje također u velikom broju zastupljeno i unutar ideologije ekofeminizma. Osim toga, unutar analizirane zajednice stavlja se naglasak na buđenje ženstvenosti kroz određene seminare i radionice, što ima poveznicu s Božicom Gajom. Sukladno tome ponekad se organiziraju radionice na temu oslobađanja ženstvenosti i povezivanja s Majkom Prirodom. Takve ideje se često propagiraju unutar eko zajednica, kao i

unutar ekofeminizma. Ekofeminizam je i više nego potreban u današnje doba, jer ne samo da u sebi sadrži premise feminizma, nego ide dalje i u sebe uključuje i predanost prirodi. Vraća pažnju na brigu o našem okolišu time da dekonstruira patrijarhalni model, koji je glavni uzrok neravnopravnosti u društvu i degradaciji prirode. Ekofeminizam priznaje činjenicu da seksizam je postojao, oblikovao je mnoge društvene institucije tijekom povijesti, još uvijek je prisutan i moralno je problematičan. No, ono što ističe ekofeminizam je naglasak na prirodu, njime se tvrdi da kapitalistički patrijarhalni sustav ima moć nad ženama i prirodom, vrši se opresija nad njima (Lahar 1991). Ono što je posebno zanimljivo jest patrijarhalni binarni sustav koji je još od davnih dana ženu smještao u prirodu, a muškarca povezivao s kulturom. Unutar ideologije ekofeminizma ukazuje se na svezu između žene i prirode, samom tvrdnjom da su ta dva pojma potlačena u odnosu na muškarce i kapitalistički sustav, no opet radi se o jednom sasvim drugačijem načinu. Tako da se ukazuje na nejednakosti u društvu, krenuvši od seksizma pa sve do rasizma te se skreće pozornost na važnost očuvanja Zemlje kao našeg jedinog istinskog doma. Prema tome, ekofeministice kritiziraju patrijarhalni sustav kao takav te njegovo ophođenje prema prirodi i ženama. Krčenje šuma, istrebljenje pojedinih životinjskih vrsta, poput prevelikog izlova riba, bezobzirno ubijanje divljači....prema ekofeminizmu za to je jedan od glavnih krivaca, između ostalog i patrijarhalni sustav. Time se ukazuje na jedne od ideoloških značenja: ideja i vjerovanja ekofeminizma.

Što se tiče krčenja šuma, vjerojatno najpoznatiji primjer dolazi od Chipko (što znači „grliti“ na indijskom jeziku) pokreta, gdje su grupa žena zahvaljujući svome aktivizmu spriječile rušenje stabala (Moore 2011). Formirale su se u krugove oko stabala te grljenjem njih samih spriječile još jednu u nizu od malih ekoloških katastrofa. Što predstavlja jedno od ideoloških značenja – prakse ekofeminizma. Zahvaljujući Chipko pokretu fenomen grljenja stabala je zaživio i do današnjih dana pa se tako, primjerice ta praksa održala u mnogim eko zajednicama diljem svijeta. Samim time, unutar takvih okupljališta česte su seanse ili seminari na temu komunikacije sa stablima, odnosno grljenje njih samih po uzoru na već spomenuti Chipko pokret. Prema tome, za ekofeminizam ekologija ima važno političko značenje – ona je ta koja se bori protiv opresijske i uništavačke ekonomije. Ona potvrđuje isto tako, da postoji povezanost između svih živih bića što podrazumijeva i njihovu jednakost. S obzirom na to da su žene vjekovima bile ponižavane i potlačene, kroz ekologiju progovaraju o toj okrutnoj realnosti, osvrćući se pritom i na degradaciju i uništavanje prirodnog okoliša kao i ostalih živih bića. Ono što spaja ekofeminizam i prirodu jest razdvajanje ženskog i muškog principa, gdje je žena obično bila smještena u prirodu, a muškarac bi pripadao kulturi.

Dakle, kroz povijest žene su bile potlačene, bile su manje vrijedne od muškarca, posljedično, one su uvelike imale manja prava na igranje uloga u javnom životu. Ženska tijela bila su obilježena različitim karakteristikama; od animalizma do onih koji se odnose na prirodu. Njihova su tijela vidljiva kao zapreka, kao što je de Beauvoir „vidjela žensku biologiju kao izvor njihove nejednakosti. Ako žene hoće biti slobodne, moraju pobjeći od svog utjelovljenja“ (Melnor, 1997, 78). Iako su se neke stvari preokrenule u korist žena u zadnjih stotinjak godina, mnoge predrasude i stereotipi su još uvijek prisutni. Isto tako, posebno su zanimljivi načini na koje se žene reprezentiraju u određenim reklamama. Naglasak je na njihovom tijelu, kako su one tjelesne, a muškarci su ti koji imaju um. Štoviše, veliki broj oglasa prikazuje žene polugole ili potpuno gole, većinom u donjem rublju, svučene gotovo do kože, sve to kako bi zadovoljile muški pogled. U takvim oglasima žene naliče lutkama, pošto je današnja moda mršavo i lijepo oblikovano tijelo, što god to značilo. Pitanje koje se postavlja, kakvu to poruku šalje onim „običnim“ ženama, ali i mladim djevojčicama? Prema Lauri Mulvey (2008) „žena je namijenjena za gledanje, a njezina je pojava kodirana tako da i u vizualnom i u erotskom smislu izaziva jaki učinak – ona je nešto što je stvoreno za gledanje – ženski su likovi u klasičnim holivudskim filmovima bili prikazivani kao erotski objekti za muške likove, odnosno kao erotski objekti za gledanje“ (71).

Očito je da su ti rani holivudski filmovi poslužili kao kalup ideologije modernog vremena o tome kako bi žena trebala izgledati. Na temelju muškog pogleda žena se upisuje u tišinu, rubnost, marginalnost. Žena predstavlja „nešto što je za gledanje“, ona je tu da stvara voajeristički užitek pogleda. Reklamni oglasi su to sve dobro iskoristili u korist ideologije konzumerizma. Tako da je zanimljiv sindrom današnjeg vremena, a to je „održati mladenački izgled i duh“. Takvi oglasi su ciljano više orijentirani na žene, nego na muškarce. Stoga se ženama nude raznorazne kreme, pripravci, steznici, čarobne hlače u kojima se oblikuju noge za čak dva tjedna! Žene su preopterećene teretom da (p)ostanu mlade i lijepe. „Žena je često identificirana s nečim što svaka kultura devalvira, nešto što svaka kultura definira kao manje vrijedno. Čini da postoji samo jedna stvar koja bi odgovarala tom opisu, a to je "priroda" u najopćenitijem smislu“ (Ortner 1974, 72). Prema tome, ne iznenađuje to da je žena u određenim reklamama počesto smještena u prirodu. Ono što je važno je da se u takvim oglasima obično prikazuje polugola, ili potpuno gola. Dok, s druge strane, postoje i oglasi koji sadrže muškarce koji su u interakciji s prirodom, iako su rjeđi. Ovaj fenomen je svakako imao duboki utjecaj na ženu. Pošto je tako da reklame slave mršavo tijelo, mladost, čistu i sjajnu ili marketinški rečeno besprijeekornu kožu, sve to čini određen pritisak na žene i formira jedan posve izmanipulirani

stav koji bi trebale imati o svom izgledu. „U društvu u kojem je sve instantno, i ako nešto poželji možeš imati, žensko tijelo je prošlo kroz metamorfozu u fotografijskom prikazu. Oglašavanje je slomilo ženski oblik u separirane robe. Noge o kojima je žena oduvijek sanjala, savršene usne samo su prodajni brojač“ (Secara 2012, 5). Posljedično, žene podvrgavaju same sebe raznoraznim marketinški izmanipuliranim kozmetičkim tretmanima, od plastičnih i kozmetičkih operacija preko poremećaja u hranjenju pa sve do konzumiranja različitih „beauty and fashion“ produkata. U ovom fenomenu najviše se ističe Južna Koreja, koja je postala „najjača kirurški opremljena zemlja na planeti“ (Wang, 2015). Žene u Južnoj Koreji su pod velikim utjecajem estradnih osoba, tako da je u njihovoj kulturi sasvim je normalno da za punoljetnost djevojčice dobiju na poklon kozmetičku operaciju po želji. Najčešće je to povećanje očiju ili potpuna korekcija lica, po uzoru na zapadne zvijezde. Nepopravljiva stoljetna šteta koja je nanosena i duboko ugravirana u mentalni sklop žene je nanijela mnoge kobne posljedice po njeno psihičko i fizičko zdravlje. Stoga, ako želimo promijeniti naš realitet, nije dovoljno ukazivati na potlačenost žena, već je potrebno i upozoriti na opresiju patrijarhalnog modela koji dominira i prirodom i ostalim živim bićima. Patrijarhalna dogma je dovela do zanemarivanja, negiranja i naposljetku ignoriranja ženskog glasa, prema čemu su žene osuđene na prisilnu tišinu. Što jasno ističe ideologija ekofeminizma. „I žena i priroda su kontrolirane i manipulirane kako bi udovoljile maskulinističkim željama, mi kažemo: i ženama i prirodi je zanjekana autonomna ekspresija i samoodređenje“ (Vance 1997, 60).

Na to mjesto nastupa ekofeminizam, koji „se zasniva na razmišljanju o podudarnosti između središnjih teza ekologizma i feminizma, odnosno suprotstavljanju dominaciji nad prirodom i dominaciji nad ženama“ (Holy 2007, 11). Dakle, ideologija ekofeminizma spaja ponovno ženu i prirodu, ali na posve drugačiji način, koji se tiče brige, štovanja, zahvalnosti i ljubavi prema njima samima. „Za ekofeministkinje je zahtjev da se prihvati složeni ženski identitet poistovjećen s doživljajem prirode – koji uključuje ciklus stvaranja i razaranja, vječnog vraćanja istog kroz mijene, na poštivanju ekoloških zakonitosti svijeta... Ekofeministkinje stoga ističu kako znatno bolje no ekološki ne osviještene feministkinje kritiziraju patrijarhalno shvaćanje žena kao bića podložnih sugestiji, slabih, emotivnih, pasivnih i sklonih fatalizmu“ (Holy 2007, 257). Radi se o tome da ekofeministkinje ustrajavaju na povlaštenom odnosu između žena i prirode, što ostavlja mogućnost za izgradnju mitskog ženskog identiteta. Luce Irigaray smatra „kako bi žene trebale definirati vlastiti identitet koji neće biti stara patrijarhalna opozicija muškom identitetu i subjektu“ (Holy, 2007). Prema tome, ekofeminizam nudi jedan od mogućih pogleda na izgradnju novog ženskog identiteta u čijem shvaćanju je

žena podjednako prisutna i odsutna iz svijeta kulture, kao i iz svijeta prirode. Ekofeminizam je odlučan u svome protivljenju u razgraničavanju kulture od prirode i čovjeka od drugih živih bića. U današnjem društvu u kojem je na djelu kodiranje ženskog tijela, prema kojem bi žena trebala određeno izgledati, teorijske misli poput ekofeminističkih su više nego prijeko potrebne. Ono što je potrebno, odnosi se na konstantno propitkivanje binarnosti razmišljanja, koji se ogleda i čak u naizgled najbanalnijim stvarima poput reklama za donje rublje, da bi se potom dekonstruirao patrijarhalni sustav. To je između ostalih stvari, jedna od vrlo bitnih ekofeminističkih zadaća. Međutim, ekofeministkinje isto tako svraćaju pozornost na ona pradavna vremena kad je matrijarhat bio na djelu. Kako bi podsjetile da je moguć i drugačiji poredak stvarnosti. Kad bi bilo tako da je matrijarhat na vlasti, vrlo lako je zamislivo da ideali ženskog tijela koje nameće patrijarhat više ne bi bili prisutni. Ti ideali bi bili ponešto drugačiji. Moguće je da bi se tad žensko tijelo štovalo i slavilo u svojoj punini, onakvo kakvo jest, kako je i bilo u vremenima u kojima industrija, kapital i tehnologija još nisu zavladao ljudskim umom. U pradavna vremena štovale su se žene, one su bile hodajuće božice zemlje. Poznati su primjeri figure Venere, koje su štovane kao božice plodnosti. Te figurice ne reprezentiraju današnje pomalo anoreksične manekenke, već su to prikazi žene, koje bi današnje društvo zasigurno okarakteriziralo kao pretelo žensko tijelo.

Isto tako, ekofeministkinje naglašavaju važnost neolitskih kultova Božica te Majke Zemlje – Gaje, koje su prisutne u novom poganstvu. U ovom smislu zanimljiv je drugačiji pogled na odnos žene i prirode, u kojem ekofeministkinje ukazuju na to da „patrijarhalni sustav izjednačava ženu i prirodu. No, za razliku od patrijarhalne dogme prema kojoj priroda nije produhovljena, ekofeministkinje upozoravaju kako je za mnoge kulture prošlosti,..., priroda upravo suprotno – prožeta duhovnim“ (Holy 2007, 187). Stoga, poneke ekofeministkinje su angažirane u revitalizaciju kultova Božice (primjerice, Wicca kult), gdje su neke od njih zabrazdile u new age-ovsku priču o oživljavanju starih poganskih vjerovanja uz holistički pogled na stvarnost. Kroz ideju obožavanja Majke Gaje promovira se ideja ljubavi prema svim oblicima života na Zemlji. Što je velika odlika ideologije ekofeminizma, koja je u sebe ukomponirala dva područja – feminističku priču i ekologizam. S obzirom na ovu poveznicu ekofeminizam je izrazito zastupljen i unutar eko zajednica. Da bi se uspostavilo društvo ekološkog balansa, potrebno je prije svega uspostaviti društvo spolne ravnopravnosti, čime ekofeminizam odbija praviti razliku između ljudskog društva i sustava prirode. Ekofeminizam ima dva lica, koje ekofeministkinje smatraju pod jednim, a to je žensko pravo - pravo na pristup moći i ekološko pravo - pravo da se živi u čistom okruženju.

Dakle, ekofeminizam je spoj dviju ideologija – ideologije feminizma, kao i ideologije ekološkog načina življenja. Čar ekofeminizma je u tome što se zalaže za promjenu svijeta, svijeta u kojem žene ne bi trebale biti ovisne o svom izgledu i ne bi više bilo potrebno da se bore za svoja prava. A promjena svijeta ne bi bila moguća ako se taj novi svijet gradi na djelomično modificiranim rješenjima, prema kojima je dominacija čovjeka nad ostalim živim bićima i dalje razumljiva i prihvaćena stavka.

5.4. Priroda kao lijek

Osim pojačanog interesa unutar pojedinih pokreta za prirodu, odnosno ekologiju, poput ekološkog marksizma i ekofeminizma, sve više dolaze do izražaja i druge prakse okretanja prirodi. Odnosno, radi se o ideologiji koja je orijentirana na prirodu i ekologiju te sukladno određenim idejama i vjerovanjima poduzimaju se pojedine akcije – prakse, kojih ću se dotaknuti u tekstu koji slijedi. Popularnost takvih praksi uočljiva je i unutar eko zajednica. Zagovornici eko zajednica privrženi su prema prirodi pa se samim time naglašava važnost liječenja prirodnim metodama, pomoću određenih biljaka, ali i načinom življenja koji bi trebao biti u skladu s prirodom. Pored toga, unutar takvih formacija teži se tome da se čim više proizvodi vlastita hrana te je naglasak na organskom uzgoju. Jedan od slogana, koji se često može čuti unutar zajednice „Osunčane planine“, glasi „ono smo što jedemo“. Stoga je od iznimne važnosti uzgoj organskog vrta, koji pritom omogućava veću održivost i neovisnost zajednice. Kao što je napomenuto prilikom opisivanja zajednice, vrt se obrađuje po principima permakulture i biodinamike. Ono što je bilo posebno zanimljivo unutar dotične zajednice jest da standardni farmaceutski lijekovi nisu toliko zastupljeni. Primjerice, imala sam bolove u trbuhu te sam tražila pojedini lijek kako bi mi ublažio bol, no u svojoj „kućnoj ljekarni“ nisu imali ni jednu tabletu za takvu tegobu, već su mi ponudili tinkturu od pelina. Srećom, za problem koji sam imala pelin je bio dovoljan da ublaži bolove i simptome potpuno ukloni. Prema tome, zagovornici eko zajednica privrženi su za prirodu pa samim time i naglašavaju koliko je važno liječenje prirodnim putem, pomoću određenih biljaka, ali i načinom življenja koji bi trebao biti u skladu s prirodom. Osim toga, zajednica je na kraju krajeva i nastala zbog težnje povratka prirodi, života u harmoniji s njom samom, ali i da bi se takvim načinom života smanjio štetan utjecaj na okoliš te potaknulo i ostale na slične ideje zaštite i očuvanja prirode. Jedan od glavnih razloga popularnosti ovakvih pokreta, kao i ideologije ekološkog načina življenja, ali i drastičnih promjena u pogledu prirode i ekologije jest način života u suvremenom dobu. Dolazi do toga da u veoma kratkom vremenu ljudsko društvo je iz industrijskog doba prešlo na tehnološko, u kojem čovjek ima gotovo sve nužno za zadovoljavanje životnih potreba. Samim

time nema potrebe za česte kontakte s prirodnim svijetom, veza između ljudi i prirode se sve više raskida. Unatoč olakšavanju životnih uvjeta, zahvaljujući tehnologiji, ljudi, poglavito oni koji žive u urbanim sredinama, su sve više nezadovoljniji, bolesniji i nervozniji. Stres je gotovo pa i sastavni dio života. Međutim veliki broj istraživanja ukazuje na to kako je priroda moguć lijek za tegobe s kojima se suočava suvremeni čovjek. Dokazano je kako boravljenje u prirodi smanjuje razinu kortizola, koji se smatra hormonom stresa. Što bi značilo da primjerice šetnja šumom, većini ljudi mogla bi pomoći u snižavanju svakodnevnog stresa. Osim toga, prirodna ljepota kojom je pojedinac okružen za vrijeme boravljenja u prirodi, dovodi do toga da se mogu smanjiti i negativne emocije poput ljutnje, nezadovoljstva, anksioznosti ili straha. Sukladno tome povećavaju se ugodni osjećaji, poput zadovoljstva, sreće, osjećaja sigurnosti i slično. Japanci su bili posebno uporni u istraživanju djelovanja prirode na čovjeka te su zbog pozitivnih rezultata istraživanja, odnosno svih benefita skovali termin „forest bathing“ koji trenutno doživljava svoju popularnost diljem svijeta (Choi, et al. 2016). „Forest bathing“ je postala jedna od popularnih metoda liječenja uz pomoć prirode, čime se ukazuje na jednu od ideoloških komponenti ekologije - prakse. Radi se o tome da su japanski istraživači otkrili kako boravljenje u prirodi, točnije šumi ima niz pozitivnih učinaka na zdravlje čovjeka i samim time nastoje liječiti potrebite takvim metodama.

Prema dotičnim stajalištima, boravak u šumi predstavlja snažno, učinkovito fizičko i mentalno djelovanje na pojedinca. Originalan naziv na japanski glasi „shinrin-yoku“ što bi doslovno značilo „šumska kupka“ ili „primiti u sebe šumsku atmosferu“. Za provođenje terapije liječenja pomoću „šumske kupke“ obično je zadužen vodič, koji je stručan u tome polju. Oni služe da bi ljude uveli u sam proces odvijanja šumske terapije, opuštanje, oslušivanje i samo bivanje u trenutnom stanju. Nekoliko studija istraživalo je terapijske prednosti „šumske kupke“ u azijskim zemljama, primjerice učinak šumske terapije na kronične bolove (Choi, et al. 2016). U ovom slučaju istraživanje je trajalo dva dana, te je eksperimentalnu grupu sačinjavalo trideset i troje polaznika. Dobiveni ishod istraživanja je sljedeći: „Rezultati pokazuju da šumska terapija može pomoći u poboljšanju psiholoških i fizioloških simptoma kronične raširene boli za koje još nisu predviđene jasne terapijske metode. Ova studija može tako pridonijeti promicanju zdravlja pojedinca i oblikovanju zdrave kulture, predlažući šumsku terapiju kao sredstvo za upravljanje i poboljšanje boli te fizičke i mentalne stabilnosti uz ugodne individualne aktivnosti“ (Choi, et al. 2016, 11). Sve u svemu istraživanja o „šumskoj kupki“ promoviraju mnoge benefite za ljudsko zdravlje, a neki od najvažnijih su „jačanje imunološkog sistema što znači da jača prirodne imunološke obrambene mehanizme, snižava krvni tlak kao i stres,

usporava puls, poboljšava i podiže raspoloženje, poboljšava kvalitetu sna, poboljšava koncentraciju i fokus čak i kod djece s ADHD-om, povećava razinu energije, smanjuje depresiju te reducira anksioznost i tjeskobu“ (Hansen, et al. 2017). Samim time, popularnost „šumske kupke“ odjeknula je i u Europi, tako da primjerice postoje slučajevi gdje doktori umjesto terapije lijekovima pripisuju šetnju šumom. Poput primjera liječnika opće prakse u Škotskoj koji su oformili „projekt u kojem pacijentima propisuju odlazak u prirodu kao način da izliječe kronične bolesti, kao i druge zdravstvene probleme“ (http://www.novolist.hr/Zivot-i-stil/Skotski-lijecnici-pacijentima-propisuju-odlazak-u-prirodu-kao-nacin-rjesavanja-stresa-i-simptoma-kronicnih-bolesti?meta_refresh=true, 2019). Škotski liječnici navode kako su „zdravstvene dobrobiti za pacijente višestruke: šetnja prirodom je besplatna, svima dostupna i omogućuje povezivanje s okolinom, a sve to vodi prema boljem fizičkom i mentalnom zdravlju pacijenata“ (http://www.novolist.hr/Zivot-i-stil/Skotski-lijecnici-pacijentima-propisuju-odlazak-u-prirodu-kao-nacin-rjesavanja-stresa-i-simptoma-kronicnih-bolesti?meta_refresh=true, 2019). Prema tome, liječenje prirodnom medicinom u današnje doba sve više biva zanimljivije i popularnije. Djelomično zbog sve veće proliferacije ideologije ekološkog načina življenja, unutar koje se propagira život u skladu s prirodom te se pod time također podrazumijeva korištenje čim više organski proizvedene hrane, kao i prirodnih lijekova.

Ipak, liječenje prirodnim pripravcima nije novost, takav način liječenja poznat je još od davnina. Moglo bi se reći da u prošlosti nije postojao jaz između narodne i konvencionalne medicine. Narodni lijekovi su bili normalan način liječenja naših predaka, sve dok nije farmacija počela dobivati na snazi te je na kraju krajeva i prevladala, odvojivši tad narodnu medicinu pod „alternativnu“, a konvencionalna medicina se prihvatila kao jedini ispravan način liječenja bolesnog organizma. Od pradavnih dana postojali su načini liječenja organizma koji u sebe uključuju iscjeljujuću moć prirode, a jedni od najpoznatijih su ayurvedska medicina ili tradicionalna kineska medicina. Danas se smatraju „alternativnim načinima liječenja“, a nekada su predstavljale jedini ispravan način održavanja zdravlja i liječenja. Ono što je svojstveno ayurvedskoj medicini jest to da nastoji održati zdravlje organizma, tako da se uravnoteže procesi unutar tijela te samim time se nastoji izbjeći bolest organizma. Takva medicina naglašava važnost prevencije, a to nastoji promovirati kroz poseban oblik prehrane, prilagođen čovjekovim potrebama, vježbanjem te ako je za to potrebno i biljnim pripravcima. Dok tradicionalna kineska medicina veliku važnost pridaje životnoj energiji ili „qi“ i njenom toku (Reid 1996). Zagovornici takve medicine smatraju da bi životna energija unutar tijela trebala teći slobodno jer ako se dogodi bilo kakva blokada unutar „qi“ energije tijelo će se vrlo

vjerojatno razboljeti. Da bi se otklonile blokade unutar životne energije „qi“, praktikanti tradicionalne kineske medicine zagovaraju liječenje biljnim terapijama pa se tako prepisuju raznorazni biljni pripravci, obično od tradicionalnog kineskog bilja, a mogu se nabaviti čak i u obliku tableta. Osim biljnih lijekova, „qi“ energija se može uravnotežiti i putem akupunkture te „cupping“ terapije, što predstavlja vakuum terapiju čašama. Dok akupunktura radi na principu umetanja tankih igli u kožu, odnosno na akupunkturne točke u tijelu, ovisno o tome koji organ ili koju bol treba tretirati. Ayurvedska medicina kao i tradicionalna kineska medicina utemeljene su na holističkom principu. Primjerice, ako je jetra bolesna znači da nešto u organizmu ne ide po protokolu, negdje u tijelu se dogodio disbalans i određen organ zbog toga pati. Samim time se nastoji otkloniti uzrok a ne samo liječiti simptome. Što nedostaje konvencionalnoj medicini koja je većinom orijentirana na uklanjanje simptoma. Dakle, ayurveda, kao i tradicionalna kineska medicina ima za cilj obuhvatiti sve aspekte čovjekovog tijela, uma, kao i duše (Petrušić 2015). Prema pacijentima se pristupa individualno, pošto svatko ima drugačiji stil i način življenja. Upravo zbog takve revolucije istočnjačkih medicina u načinu liječenja, često se događa da se pojedine bolesti uspiju potpuno iskorijeniti, poput kožnih bolesti, dijabetesa ili kroničnih bolova.

Zbog svih pozitivnih učinaka istočnjačkih medicina na čovjekovo tijelo, u suvremenom zapadnom svijetu ponovno dolazi do oživljavanja takvih praksi, ali i narodne medicine. Primjerice, fitoaromaterapija je u zadnje vrijeme sve više popularnija, a njezino djelovanje u liječenju pojedinih tegoba se očituje u korištenju ljekovitih bilja i biljnih preparata. „Aromaterapija i fitoaromaterapija sve su popularniji u Hrvatskoj, te je sve više poklonika prirodne kozmetike koja ne sadrži štetne sastojke“ (http://novilist.hr/Zivot-i-stil/Zdravlje-ljepota/Strucni-savjeti-o-pravilnoj-njezi-koze-u-Bio-Giardinu?meta_refresh=true , 2011). Prema tome, u svijetu hara sve veći trend korištenja biljnih preparata, naspram onih farmaceutskih. Na primjer, poznato je da se mučnina uspješno sanira čajem od đumbira, tako da je u današnje vrijeme u trendu barem prvo pokušaj liječenja prirodnim pripravcima, a ako to ne pokazuje rezultata, farmaceutski pripravci su i dalje pri ruci. U čemu je vidljiv utjecaj ideologije ekološkog načina življenja, unutar koje je između ostalog, naglasak na življenju u harmoniji s prirodom te korištenju „lijekova“ iz prirode u pogledu određenih tegoba. Samim time, većina ljudi se ipak odlučuje za narodnu medicinu u pogledu pojedinih boljki. Što dovodi do kontroverzne teme, koja sve češće preplavljuje medijske stranice. Radi se o tome da na popularnosti dobivaju prirodni načini ili „alternativna medicina“ u liječenju težih oboljenja, posebice raka, koji postaje sve učestalija bolest modernog društva. Samim time, određeni ljudi

pribjegavaju takvim načinima liječenja, ostavljajući konvencionalnu medicinu po strani. To je jedna od bolesti suvremenog društva za koju se čini da nema lijeka. Ako pacijent i preživi kemoterapiju, u pravilu se očekuje preživljavanje u roku od pet godina. „Zabilježeno je petogodišnje preživljavanje pacijenata uspoređujući ga s kontrolnom skupinom sličnih bolesnika liječenih istim tretmanom u prošlosti“ (Damyanov, et al. 2018). Upravo zbog svih posljedica kemikalija i štetnih učinaka veoma snažnih lijekova na ljudski organizam. Kako su informacije zahvaljujući internetu pristupačnije, ljudi su upoznati s takvim činjenicama. No, ono što je problematično jest to da se promoviraju raznorazni pripravci krenuvši od biljnih, prirodnih pa sve do onih industrijskih, za koje njihovi promotori garantiraju da su uspješni u liječenju težih oboljenja. Iza pojedinih takvih „lijekova“ postoje mnogobrojna istraživanja koja potvrđuju ljekovitost u određenoj mjeri, no ipak glasniji su oni oglašivači koji iza sebe nemaju nikakve istraživačke dokaze. Što potvrđuje okrutnu stranu suvremenog društva i sistema koji je orijentiran samo na profit. Jedna od popularnijih liječnica koja zagovara holistički pristup bolesti jest američka ginekologinja dr. Christiane Northrup, što također predstavlja ideološki aspekt ekološkog načina življenja, koji se tiče prakse. Navodi primjere kakav pristup je imala prema pacijentima koji boluju, primjerice od malignih oboljenja: „da bi se iscijelila, pacijentica se morala početi odnositi spram tumora na nov način, te ga gledati ne kao neprijatelja, već kao poziv da se vrati na put iscjeljenja. Prihvaćanje bolesti i učenje iz nje jest način suprotstavljanja ovisničkom sustavu u kojem živimo“ (Northrup 2015).

Upravo ovakvi sadržaji preplavljaju današnji „mainstream“ medijski diskurs u pogledu malignih oboljenja, gdje ljudi koji su primorani pokušavaju iskušati svakakve nove metode izliječenja. Tako da oni potrebiti prihvaćaju bilo kakve ponude o „ozdravljenju“ te su spremni odvojiti i zadnji novčić iz svog džepa, nadajući se pozitivnom ishodu. Poneki od njih pomalo zastranjuju i u „new age-ovsku“ priču o tome kako je čovjek bog sam za sebe i samim time može sve, pa i izliječiti se od neizlječivih bolesti. Osim holističkog pristupa, na tržištu se nude i biljni pripravci za koje se vjeruje da imaju pozitivan učinak na čovjekov organizam pa čak i da mogu biti uspješno sredstvo u borbi protiv tumora. Jedno od zasigurno najpoznatijih biljnih preparata koje se koristi u liječenju u ovom slučaju malignih oboljenja kao i autoimunih bolesti, poput multiple skleroze, jest ulje kanabisa. Takva praksa korištenja kanabisa u liječenju također predstavlja aspekt ekološkog načina življenja, unutar kojeg se nastoje koristiti prirodni i biljni „lijekovi“ u pogledu određenih bolesti. Odnedavno ulje kanabisa je prihvatila i konvencionalna medicina, te je ušlo u široku uporabu čak i u Hrvatskoj. „Hrvatska je jedna od rijetkih zemalja Europske unije koja je legalizirala pripravke kanabisa s visokim udjelom THC-

a u medicinske svrhe“ (Benčić 2019). Prema tome, osobe koje boluju od težih oblika bolesti, ako dobiju preporuku od specijaliste, imaju mogućnost na recept podignuti ovaj lijek. Zbog porasta težih oboljenja u suvremenom društvu, poput raka, dijabetesa, multiple skleroze, teških oblika kožnih bolesti i slično, ljudi su primorani tražiti „alternativne“ puteve do ozdravljenja ili poboljšanja zdravlja. Upravo zato što medicina u velikom broju slučajeva, za takve bolesti nema lijeka. U pravilu lijekovi mogu samo privremeno ublažiti i neko vrijeme „držati pod kontrolom“ bolest, no do potpunog izlječenja rijetko dolazi. „Ljudska žudnja za zdravljem toliko je snažna da su spremni srušiti sve ograde te isprobati sve opcije izvan konvencionalnog sustava vjerovanja, u potrazi za onime što će im pomoći da se osjećaju bolje“ (William 2016). U tu svrhu na tržištu se pojavio još jedan trend, a to je da se propagira organski uzgojena hrana ili pak ona koja nosi certifikat „bio“ što znači da je iz biološkog uzgoja. Organski uzgojena hrana je jedna od mnogih primjera praksi ideološkog aspekta ekologije. Ideja organske hrane je i više nego potrebna u današnjem društvu, unutar kojeg se gotovo sve svodi na utrku za novcem, dok se pritom zanemaruju ostali čimbenici, poput ekoloških posljedica. Tako da dolazi do toga da se pesticidi u hrani koriste i više nego je to potrebno. „Upotreba pesticida u Europi konstantno se povećava od devedesetih godina“ (<https://www.agrobiz.hr/agrovijesti/ep-upotreba-pesticida-u-europi-i-dalje-prekomjerna-12205>, 2019).

Postoji određena zakonska regulativa koliko pesticida je dozvoljeno koristiti u prehrambenoj industriji, no ipak u društvu unutar kojeg je novac veći prioritet od zdravlja, teško da se pojedinac može pouzdati u vjerodostojnost bilo kakve industrije. Mnoga istraživanja potvrđuju kako „prekomjerna potrošnja pesticida pridonosi nakupljanju ostataka pesticida u zrnu hrane i povrću, povezane s različitim opasnostima po zdravlje ljudi, uključujući oštećenje centralnog i perifernog živčanog sustava, rak, alergije i preosjetljivosti, poremećaje reproduktivnosti kao i poremećaje imunološkog sustava. Utjecaj ostataka pesticida može biti minimaliziran preventivnim mjerama kao što je racionalna upotreba pesticida, pranje i pravilna obrada prehrambenih proizvoda, prakticiranjem organske poljoprivrede te upotrebom prirodnih pesticida i bio pesticida“ (Singh Grewal, et al. 2017). Prema tome, pesticidi, odnosno teške kemikalije koje se koriste, doprinose pojačanom razvoju autoimunih bolesti te je tu činjenicu iskoristilo tržište za promociju organske hrane, točnije bio proizvoda. Što dovodi do toga da ljudi od očaja pribjegavaju svakojakim alternativama, što zbog izlječenja, što zbog prevencije. Samim time, u nazad nekoliko godina dućane su preplavili proizvodi s natpisom „bio“, što bi značilo da je ekološki proizvod i kao takav trebao bi biti lišen upotrebe pesticida, barem

djelomično. Zbog sve veće popularnosti ideologije ekološkog načina življenja, proizvodi s „bio“ oznakom također bivaju sve više traženiji na današnjem tržištu. No ono što je problematično jest cijena takvih proizvoda, koja je gotovo pa i dva puta skuplja od onog proizvoda koji ne nosi naljepnicu „bio“. Zbog drastične razlike u cijeni običnih proizvoda i onih s „bio“ oznakom, postavlja se pitanje da li je na tragu još jedna inačica kapitalizma, ovaj put onog zelenog? Zeleni kapitalizam prema pojedinim mišljenjima „sada prožima našu kulturu ekološkim proizvodima“ (Rogers 2009). Zsigurno da su zdraviji proizvodi koji su uzgojeni na nekonvencionalan način, što znači da se izbjegava upotreba pesticida, koji su dokazano štetni za ljudski organizam. Ipak, cijene na tržištu „bio“ proizvoda u velikoj mjeri su nerealne, stoga postoji moguće rješenje, koje se propagira i unutar eko zajednica. Radi se o tome da svatko uz malo truda može uzgojiti svoj organski vrt, pa čak i ljudi koji žive u stambenim zgradama. Tako da su sve popularniji „balkonski vrtovi“. „Mogućnosti su beskrajne – od uzgoja ukrasnog bilja do uzgoja povrća, ljekovitog bilja i voća“ (<https://www.agrobiz.hr/agrosavjeti/kako-napraviti-balkonski-vrt-1888>, 2016). Osim praktičnosti, uštede na novcu su velike. Koncept uzgoja vlastitog vrta zauzima posebno mjesto i unutar eko sela, što također predstavlja primjer prakse ideološkog aspekta ekologije. Kao što je prikazano kroz primjer zajednice „Osunčane planine“ gdje se uz pomoć organskih vrtova nastoji doći do ekološke i ekonomske održivosti. Posljedično, unutar eko zajednica česte su radionice, seminari i edukacije po pitanju tema o organskom uzgoju hrane. Upravo zato što se posebna važnost pridaje konceptu održivosti i očuvanju okoliša, što je jedno od glavnih postavki ideologije ekološkog načina življenja.

7. Ekologija kao princip življenja

Kao što je uočljivo iz projekta „Osunčane planine“, unutar eko zajednica centralan pojam oko kojeg se čitav sustav uređuje jest ekologija. Osim što zagovaraju život u skladu s prirodom, većina pobornika eko zajednica je izrazito aktivna u projektu senzibiliziranja šire zajednice o problemima s kojima se susreće suvremeno društvo, a tiče se zagađenja naše planete. Poput primjera promatrane eko zajednice „Osunčane planine“, koja je uključena u projekt „Global Ecovillage Network“. Takve organizacije imaju za cilj doprinijeti većoj zaštiti okoliša, ali isto tako nastoje i ukazivati na sve ekološke katastrofe s kojima se čovječanstvo danas susreće. Osim uključenosti u različite projekte i udruge koji se tiču ekologije i održivosti, unutar zajednice „Osunčane planine“, često se održavaju radionice, kao i seminari na temu ekologije, ali i predavanja o nedaćama koje je čovjek nanio planeti Zemlji. Prema tome, ovim radom sam nastojala predočiti današnju problematiku ekologije, odnosno probleme s kojima se susreće ekologija u modernom svijetu, a koji se poglavito odnose na onečišćenje okoliša, kao i

izrabljivanje prirode. Fokusirala sam se na ideološki aspekt ekologije pa sam samim time predstavila ideje, vjerovanja i prakse ljudi koji djeluju unutar eko zajednica. Govora je bilo i o ideologijama koje su u bliskoj vezi s ekologijom, poput ekološkog marksizma, ekofeminizma i konzumerizma, no ipak glavni fokus je bio na ideologiji ekološkog načina življenja. Posljedično, nastojala sam i predstaviti jedan posve drugačiji način življenja, onaj u skladu s prirodom, unutar kojeg je sve podređeno ekološkim principima i održivosti. Ljudi koji se okupljaju unutar takvih zajednica pravi su primjer da su određene promjene moguće. Način življenja koji pobornici eko zajednica propagiraju je u skladu s prirodnim mijenama, minimalistički, a sve zbog jednog cilja – smanjenja zagađenja i onečišćenja našeg okoliša, koji je jedan od glavnih postavki unutar ideologije ekološkog načina življenja. Eko zajednice služe i kao medij pomoću kojeg se nastoji široj masi približiti ekološke probleme, a čije posljedice svakodnevno osjećamo, od zagađenosti zraka i pitke vode, oceana i mora koji se guše u plastici, preko problema s otpadom pa sve do izumiranja određenih životinjskih vrsta. Sve češće smo izloženi ekološkim katastrofama, poput izlivanja određenih kemikalija ili nafte u okoliš, što za posljedicu ima kobne učinke. Time se između ostalog, direktno utječe na biološku raznolikost, ali i ljudsko zdravlje. Učinci onečišćenja okoliša imaju katastrofične razmjere.

Jedan od primjera štetnog utjecaja na okoliš je ideologija konzumerizma, unutar koje se sve svodi na neutaživu želju za konzumacijom. S druge strane, konzumerizam i kapitalizam djeluju u simbiozi. Radi se o tome da je rast proizvodnje krucijalan za opstanak kapitalizma, dok zahvaljujući proliferaciji konzumerističkih praksi to je i omogućeno. Nije pogrešno zaključiti kako takve prakse imaju izrazito loše učinke na okoliš i čitav ekosustav. Od povećanog zagađenja zraka u gradovima, onečišćenja voda, nuklearne energije pa i tome da dovodi do istrebljenja određenih životinjskih vrsta, dok pojedinicima prijeti izumiranje, ako se stvari ne promijene. Zbog takve situacije po pitanju zaštite i brige oko okoliša, kao i ekosustava, sve su češći pokreti protiv kapitalizma ili načina upravljanja svijetom koji vodi u ekološku propast. Jedan od njih je i ekološki marksizam. Unutar ideologije ekološkog marksizma zagovara se koncepcija antikapitalizma, dok se zalaže za ekologiju. Pristalice ekološkog marksizma nastoje ukazati na probleme koje je kapitalistički sistem fokusiranosti isključivo na profit i napredak, naneo našoj planeti i općenito čitavom ekosustavu. Pored ekološkog marksizma javlja se i ekofeminizam, kao jedan od pokreta otpora prema sistemu koji izrabljuje i uništava prirodu. Unutar ideologije ekofeminizma povlači se paralela između žene i prirode. Točnije, nastoji se ukazati na konekciju između iskorištavanja žena kao i dominacije prirode. To je aktivistički pokret unutar kojeg se pridaje veliki značaj važnosti brige o okolišu, kao i povezanosti između

žene i prirode. Ekofeministice zagovaraju jednakost među spolovima, preispituju patrijarhalne strukture, dok prirodu promatraju kao holistički sustav, u kojem je od iznimne važnosti uzajamno razumijevanje kao i suradnja, ali i očuvanje nje same. U čemu se stajalište ekofeministica podudara s pripadnicima eko zajednica, koji nastoje propagirati jednakost među svim živim bićima, ali i prirode. Što bi u praksi značilo suradnja s prirodom, a ne njezino iskorištavanje. Stoga je unutar eko zajednica jedna od čestih tema između ostalog, i ekofeminizam. Osim pokreta otpora javljaju se i pokreti povratka prirodi, koji su sve više popularniji unutar ideologije ekološkog načina življenja. Dolazi do toga da čak pojedini liječnici prepisuju svojim pacijentima šetnju šumom, umjesto tableta protiv glavobolje ili anksioznosti i tjeskobe. Što se popularno naziva „šumska kupka“. Japanski istraživači su otkrili kako „šumska kupka“ može povoljno djelovati na ljudsko zdravlje. Između ostalog, „šumska kupka“ može pomoći u smanjenju razine kortizola – hormona stresa, snižavanju krvnog tlaka, jačanju imunskog sustava te podiže raspoloženje (Hansen et al, 2017). Kako je život naročito u gradovima izrazito stresan i kaotičan, na začuđuje činjenica da se ljudi sve više okreću prirodi, u potrazi za mirom i tišinom, koju naša užurbana svakodnevnica teško može ponuditi.

Jedan od pokreta povratka prirodi su i eko zajednice, kojima sam odlučila posvetiti nešto više pažnje unutar ovog rada. S ciljem da bih predstavila drugačiji način življenja. Onaj unutar kojeg priroda i ekologija vode glavnu riječ. Sukladno tome, nastoji se voditi život u skladu s prirodom, njezinim poštivanjem, a ne samo pukim izrabljivanjem. Što je jedna od glavnih parola ideologije ekološkog načina življenja. Eko zajednicu „Osunčane planine“ nastojala sam prikazati koristeći se pritom konceptualizacijom antropologije prostora, odnosno trijalektikom spacijalnosti. Vodeći se istodobno istraživačkim pitanjem: predstavlja li zajednica otpor prema dominantnom sistemu ili se pak podvrgava jednoj drugoj ideologiji? Prema svemu navedenom vidljivo je kako zajednica u jednakoj mjeri u kojoj predstavlja otpor prema vladajućem sustavu, isto tako se i podvrgava sasvim drugoj ideologiji. Onoj ideologiji koja se tiče ekološkog načina življenja. Prema tome, kroz rad sam se fokusirala na ideje, vjerovanja i prakse koje se proizvode unutar eko zajednice, kako bih pobliže ocrkala ideologiju ekološkog načina življenja. Pored pitanja o ideologiji, drugo istraživačko pitanje kojem sam posvetila posebnu pozornost glasi: da li je moguć drugačiji način življenja, koji u sebe uključuje postavke očuvanja prirode i održivosti? Iz svega priloženog uočljivo je da je takav način života itekako moguć. Unutar zajednice „Osunčane planine“ intenzivno se radi na obrazovanju kako stanovnika tako i šire zajednice o važnostima očuvanja okoliša. To je omogućeno kroz radionice i seminare koji se tiču tema ekologije, permakulture ili biodinamike. Unutar zajednice imaju vlastiti vrt, kojeg

obrađuju po principima permakulture i biodinamike. Uzgaja se uglavnom voće, povrće i žitarice, dok se isto tako propagira život u skladu s prirodom. Dakle, od iznimne važnosti je ekološka održivost. Samim time, kuća unutar zajednice prilagođena je održivom principu, tako da je u upotrebi kompostni wc, dok se nastoje čim više koristiti solarnim panelima. U zajednici također postoje određeni objekti koji su građeni u skladu s održivim načinom gradnje, poput vanjske kuhinje ili wc-a. Isto tako, nastoje proizvoditi veći dio hrane za sebe, dok u skorijoj budućnosti imaju u planu povećati proizvodnju povrća, žitarica i voća kako bi mogli od toga zarađivati i time imati veću ekonomsku održivost. Pored ekološke i ekonomske održivosti, radi se i na društvenoj održivosti, točnije nastoji se čim više zbližiti sve pripadnike unutar eko zajednice. Posljedično, česte su radionice poput zajedničkog kuhanja, gledanja filmova, pletenja, plesanja kao i izrađivanja kreativnih uratka. Pomoću šarolikih radionica koje se održavaju, ali i nekih od svakodnevnih praksi koje su najviše zastupljene unutar dotične zajednice poput obrađivanja zemlje, nastojala sam prikazati kako se sukladno tome kreira prvi ili perceptivni prostor. Unutar drugog prostora događa se dešifriranje ili prevođenje specijalnih praksi u zakone, koje i određuju te prostorne prakse. Pravila koja nameće dotična zajednica tiču se ekološke održivosti, kao i života u harmoniji s prirodom.

Sukladno tome, nastoji se živjeti u skladu s održivim principima življenja, kako bi se između ostalog, smanjili štetni učinci modernog načina življenja na okoliš. Kao što je napomenuto, objekti unutar zajednice nastoje se prenamijeniti ili graditi tako da se poštuju održivi principi gradnje. Osim toga, slavlje solsticija i ekvinočija predstavlja dio pravila koje stanovnici unutar zajednice poštuju i ponašaju se sukladno s njima. Dok ono o čemu zajednica progovara jest otpor prema dominantnom sistemu, unutar kojeg se većina toga svodi na utrku za novcem i napretkom, dok se pritom zanemaruju štetni učinci takvih ponašanja na okoliš. Čime se zadire u treću prostornost. Dakle, zajednica predstavlja otpor prema dominantnom sustavu no jednako tako se podvrgava jednoj sasvim drugoj ideologiji – onoj koja se tiče ekologije i održivog načina života. Što bi značilo da unutar zajednice svakodnevni život se svodi na to da se poštuje priroda, kao i ekološki i održivi principi življenja. Pripadnici zajednice imaju za cilj voditi život u harmoniji s prirodom, koliko god je to moguće. Projekt „Osunčane planine“ stoga oslikava naše društvo, ono koje je u velikoj većini orijentirano samo na profit i napredak, bez obzira kakve su posljedice takvog djelovanja. A posljedice su kobne za naš okoliš, od onečišćenja zraka, pitke vode, koja se guši u otpadu zahvaljujući ljudskom nemaru. Sve je veće i onečišćenje hrane, gdje se koriste pesticidi i kemikalije da bi hrana, poput voća i povrća ili pak mesa bila otpornija i brže rasla, no te kemikalije osim što su štetne za čovjekovo zdravlje, uništavaju i primjerice,

zajednice pčela, kao što je navedeno na prijašnjim stranicama. Radi se o tome da je zapadni svijet naslijedio utilitaran pogled na prostor – još od starih Grka, dok druge kulture imaju respektabilniji odnos prema prostoru, primjerice Indijanci. „Konkvistadori su sa sobom donijeli patrijarhalnu mitologiju koja je zastrašila stare tradicije Indijanaca. Prije dolaska Španjolaca, Majka Zemlja i njeni ženski oblici - pećine, lagune i drugi otvori u zemlju - predstavljali su božanske principe. Europljani su nametnuli muško božanski princip - falus... Ženska Zemlja se više nije obožavala ili poštovala. Drveće, životinje i šume bili su na raspolaganju za pljačku“ (Villoldo 2001, 9). Zapadni svijet na prostor gleda kao na sirovinu, nešto što možemo iskoristiti, izrabljivati i podrediti ga sebi, dok Indijanci štiju samu prirodu i prostor. Stoga, osnivanje zajednice je značilo i pozivanje te osvještavanje o našem odnošenju prema prostoru, po uzoru na Indijance, koji su česta tema i inspiracija za radionice i seminare unutar eko zajednica diljem svijeta.

Eko zajednicom i njezinim djelovanjem nastoji se osvijestiti ljude o važnosti poštivanja i brige o prirodi, kako glasi i poznata indijanska izreka „Zemlju nismo naslijedili od svojih predaka, već smo je posudili od svoje djece“. Stoga je naglasak na tome da Zemlju negujemo, čuvamo i brinemo se o njoj kako bi generacije koje dolaze za nama mogle udisati čisti zrak, diviti se beskrajnim prostranstvima netaknutih šuma, hraniti se nezagađenom i zdravom hranom te slobodno trčati zelenim poljima. Prema tome, ideologija ekološkog načina življenja koliko god se činila radikalnom kad se provede u praksu – primjerice, način življenja unutar eko zajednica, ipak zagovara određene duboke promjene koje se tiču društva u cjelini. Takve promjene se prvenstveno odnose na naš svakodnevni način življenja, kojeg u velikoj većini uzimamo zdravo za gotovo. Ne promišljamo kakve posljedice po okoliš i prirodu ostavlja naš lagodan stil življenja. Svaka promjena kreće od pojedinca pa samim time nešto što svatko može učiniti krenuvši od praga svojih vrata jest zaštititi prirodu i okoliš tako da se smanji proizvodnja otpada, ali i uporaba plastičnih produkata. Iako se takve prakse čine kao minorni pomaci, predstavljaju veliki korak ka očuvanju naše planete.

8. Literatura

- Bauman, Zygmunt, (2011), *Tekuća modernost*, Zagreb: Naklada Pelago.
- Bhuvandas, Nishi. et al. (2012), „Impacts of urbanisation on environment“, *International Journal of Research in Engineering & Applied Sciences*, Vol 2. No 2: 2249-3905.
- Castells. Manuel, (1999), *The Information Age, Volumes 1-3: Economy, Society and Culture*, Chichester: Wiley-Blackwell.
- Choi, Han, et al. (2016), „The Effects of Forest Therapy on Coping with Chronic Widespread Pain: Physiological and Psychological Differences between Participants in a Forest Therapy Program and a Control Group“, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13(3): 255.
- Čapo, Jasna, Gulin, Zrnić, Valentina, (2011), *Mjesto, nemjesto*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Damyanov, Christo, et al. (2018), „Conventional Treatment of Cancer Realities and Problems“, *Annals of Complementary and Alternative Medicine*, Vol 1. No 3: 1002.
- Dawson. Jonathan, (2004), „Wholesome Living“, *Resurgence*, 225 (July/August).
- Eagleton, Terry, (1991), *An Introduction: Ideology*, London: Verso.
- Engels, Friedrich, (1975), *The Part Played by Labour in the Transition From Ape to Man*, Beijing: Foreign Languages Press.
- Everard, Mark, et al. (2007), „Reclaiming the Definition of Sustainability“, *Environmental Science and Pollution Research*, Vol 12. No 1: 60 – 66.
- Gangopadhyay, Nandini, Chakraborty, Premangshu, (2015), „An Alternative Model of Sustainable Living: the case of Auroville in India“, *Journal Of Humanities And Social Science*, Vol 20. No 11: 38-49.
- Godfrey, Linda, (2019), *Recycling: Waste Plastic, the Challenge Facing Developing Countries—Ban It, Change It, Collect It?*, Pretoria: Unit for Environmental Sciences and Management, North-West University.
- Hansen, Margaret, et al. (2017), „Shinrin-Yoku (Forest Bathing) and Nature Therapy: A State-of-the-Art Review“, *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 14(8): 851.
- Holy, Mirela, (2007), *Mitski aspekti ekofeminizma*, Zagreb: Novi Pokreti. Tim Press.
- Jameson, Fredric, (2003), *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*, United States of America: Duke University Press.

- Kalambura, Sanja, Jovičić, Nives, (2018), *Ekologija*, Velika Gorica: Veleučilište Velika Gorica.
- Kallis, Giorgos, (2017), *In defense of Degrowth: Opinions and Manifestos*, A. Vansintjan, ed., Creative Commons.
- Kovač, Nikolina, Serdarušić, Ana, (2017), „Onečišćenje mora plastičnim otpadom“, Časopis za pravna i društvena pitanja Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Vol. 1 No. 1.
- Kowsari, Masoud, (2018), „Thirdspace: The Trialectics of the Real, Virtual and Blended Spaces“, *Journal of Cyberspace Studies*, Vol 2. No 2: 163-185.
- Lahar, Stephanie, (1991), „Ecofeminist Theory and Grassroots Politics“, *Ecological Feminism*, Vol 6. No 1: 28 – 45.
- Lane, Christel, Wood, Geoffrey, (2012), *Capitalist Diversity and Diversity within Capitalism*, London: Routledge.
- Lefebvre, Henri, (1991), *The production of Space*, Cambridge: Blackwell Publishers Inc.
- Lewis, James, Pizza, Murphy, (2009), *Handbook of contemporary Paganism*, Boston: IDC Publishers, Martinus Nijhoff Publishers and VSP.
- Lipovetsky, Gilles, (2014), *The Paradoxical Happiness*, Lisabon: Edicoes 70.
- Massey, Doreen, (1991), „A Global Sense of Place“. *Marxism Today*. (June): 24 – 29.
- McKibben, Bill, (2005), *Smrt prirode*, Zagreb: Biovega.
- Mellor, Mary, (1997), *Feminism and Ecology*, New York: Polity Press.
- Moore, Niamh, (2011), „Eco/feminism and rewriting the ending of feminism: From the Chipko movement to Clayoquot Sound“, *Feminist Theory*, Vol 12. No 1: 3 – 21.
- Morton, Timothy, (2018), *Tamna ekologija*, Zagreb: Mali mizantrop.
- Motevali, Zahra, (2016), „Eco-village, A Model of Sustainable Architecture“, *Journal of Fundamental and Applied Sciences*, Vol 8. No 3: 1835-1847.
- Northrup, Christiane, (2015), *Žensko tijelo, ženska mudrost*, Zagreb: Makronova.
- Ortner, Sherry, (1974), *Is Female to Male as Nature Is to Culture?*, Stanford, CA: Stanford University Press.
- Petrušić, Tomislav, (2015), *Ayurveda: Nauk o životu*, Zagreb: Harša.
- Reid, Daniel, (1996), *The Shambhala Guide to Traditional Chinese Medicine*, Boston: Shambala Publications, Inc.
- Rogers, Heather, (2009), „The greening of capitalism?“, *International Socialist Review*, No 70.

- Russell, Smith, Joseph, (1929), *Tree Crops: A Permanent Agriculture*, New York: Harcourt, Brace.
- Salleh, Ariel, (2017), „Ecofeminism as Politics“, London: Zed Books.
- Sankhl, Mahipal Singh, et al. (2016), „Effect of Electronic waste on Environmental & Human health- A Review“, *Journal of Environmental Science, Toxicology and Food Technology*, Volume 10, Issue 9: 98 – 104.
- Secara, Silviana, (2012), *Women in Ads. Visual Representation of the Female Body*, Oradea: Univerity of Oradea.
- Simmel, Georg, (1971), *The Metropolis and Mental Life*, Chicago: University of Chicago Press.
- Singh Grewal, Ajmer, et al. (2017), „Pesticide Residues in Food Grains, Vegetables and Fruits: A Hazard to Human Health“, *Journal of Medicinal Chemistry and Toxicology*, Vol. 2. No. 1: 1- 7.
- Soja, Edward, (1996), *Thirdspace*, Cambridge: Blackwell Publishers.
- Vance, Linda, (1997), „Women, Ecology, and the Environment“, *Ecofeminism and Wilderness*, Vol 9. No 3: 60 – 76.
- Villoldo, Alberto, (2001), *Shaman, Healer*, Sage, London: Bantam Press edition.
- Vojković, Saša, (2008), *Filmski mediji kao (trans) kulturalni spektakl: Hollywood, Europa, Azija*, Zagreb: Hrvatski filmski savez.
- Wang, Yuqing, (2015), *Behind South Korean Cosmetic Surgery*. ProQuest.
- William, Anthony (2016), *Medicinski medij*, Zagreb: Planetopija.

Internetski izvori:

- Agrobiz, (2016), „Kako napraviti balkonski vrt“, <https://www.agrobiz.hr/agrosavjeti/kako-napraviti-balkonski-vrt-1888>, pristup: 2. studenog 2019.
- Agrobiz, (2019), „Upotreba pesticida u Europi i dalje prekomjerna“, <https://www.agrobiz.hr/agrovijesti/ep-upotreba-pesticida-u-europi-i-dalje-prekomjerna-12205>, pristup: 2. studenog 2019.
- Auroville.org, (2014), „Auroville Foundation Act 1988“, <https://www.auroville.org/contents/540>, pristup: 25. svibnja 2020.
- Benčić, Luka, (2019), „Medicinski kanabis: Što s lijekom koji je učinkovit, legalan, a ipak nedostupan?“, *Jutarnji list*, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/medicinski->

- kanabis-sto-s-lijekom-koji-je-ucinkovit-legalan-a-ipak-nedostupan/8419310/, pristup: 1. studenog 2019.
- Celing, Celić, Maja, (2019), „Krče šume zbog palminog ulja - nestalo 39% zelenog bogatstva na Borneu“, Agroklub, <https://www.agroklub.com/sumarstvo/krce-sume-zbog-palminog-ulja-nestalo-39-zelenog-bogatstva-na-borneu/54017/>, pristup: 18. listopada 2019.
  - Ekologija.com.hr, (2019), „Gradnja eko kuće“. <https://www.ekologija.com.hr/gradnja-eko-kuce/>, pristup: 20. studenog 2019.
  - Ekologija.com.hr, (2019), „Kuća od slame“. <https://www.ekologija.com.hr/kuca-od-slame/>, pristup: 20. studenog 2019.
  - Greentumble, (2016), „The Negative Effects of Consumerism“, <https://greentumble.com/the-negative-effects-of-consumerism/>, pristup: 30. listopada 2019.
  - Gonçalves, Santiago, Alina, et al. (2006), „Sustainability Evaluation in Ecovillages“, ResearchGate.net, https://www.researchgate.net/publication/242509217_Sustainability_Evaluation_in_Ecovillages, pristup: 12. studenog 2019.
  - Hardman, Michael, Davies, Nick, (2019), „Green roofs improve the urban environment – so why don't all buildings have them?“, The Conversation, <http://theconversation.com/green-roofs-improve-the-urban-environment-so-why-dont-all-buildings-have-them-123420>, pristup: 14. studenog 2019.
  - Iea, Org, (2019). „Global Energy & CO2 Status Report 2019“, <https://www.iea.org/reports/global-energy-co2-status-report-2019/emissions>, pristup: 28. ožujka 2020.
  - Impuls portal, (2018), „Grad Auroville u Indiji – Utopija bez politike, policije i novca!“, <https://impulsportal.net/index.php/zanimljivosti/svastara/13887-grad-auroville-u-indiji-utopija-bez-politike-policije-i-novca>, pristup: 28. studenog 2019.
  - Journal.hr, (2018), „Robinzonski odmor u Hrvatskoj za savršeni eskapizam iz gradova“, <http://www.journal.hr/lifestyle/putovanja/robinzonski-odmor-u-hrvatskoj/>, pristup: 19. studenog 2019.
  - Martinez, Karamely, Martina, (2013), Textovi.net, „Moja mala djevojčica (tata kupi mi auto)“, <https://tekstovi.net/2,2954,37547.html>, pristup: 29. listopada 2019.
  - Murphy, Fred, (2016), „In Defense of Ecological Marxism: John Bellamy Foster responds to a critic“, Climate & Capitalism,

- <https://climateandcapitalism.com/2016/06/06/in-defense-of-ecological-marxism-john-bellamy-foster-responds-to-a-critic/>, pristup: 30. listopada 2019.
- Novi list, (2011), „Stručni savjeti o pravilnoj njezi kože u Bio Giardinu“, http://novilist.hr/Zivot-i-stil/Zdravlje-ljepota/Strucni-savjeti-o-pravilnoj-njezi-koze-u-Bio-Giardinu?meta_refresh=true, pristup: 2. studenog 2019.
  - Novi list, (2019), „Škotski liječnici pacijentima propisuju odlazak u prirodu kao način rješavanja stresa i simptoma kroničnih bolesti“, http://www.novilist.hr/Zivot-i-stil/Skotski-lijecnici-pacijentima-propisuju-odlazak-u-prirodu-kaonacin-rjesavanja-stresa-i-simptoma-kronicnih-bolesti?meta_refresh=true, pristup: 30. listopada 2019.
  - Planet Ark, (2011), „Štetno djelovanje plastičnih vrećica na životinjski svijet“, Prijatelji životinja, <https://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=1306>, pristup: 18. listopada 2019.
  - QAECO, (2018), „Philosophical discussions in the lab: Žižek criticises ideological ecology“, The Quantitative & Applied Ecology Group, <https://qaeco.com/2018/06/05/philosophical-discussions-in-the-lab-zizek-criticises-ideological-ecology/>, pristup: 20. listopada 2019.
  - Šimić, Zlatko, (2019), „Odumiru li , doista, pčele u Hrvatskoj? Magazin istražio pozadinu kataklizmičkih vijesti o pomoru najkorisnijeg kukca“, Jutarnji list, <https://www.jutarnji.hr/magazin/odumiru-li-doista-pcele-u-hrvatskoj-magazin-istražio-pozadinu-kataklizmicnih-vijesti-o-pomoru-najkorisnijeg-kukca/8763605/>, pristup: 10. ožujka 2020.
  - Špoljar, Sandra, (2019), „Krije li se iza požara u Amazoniji veliki svjetski biznis s govedinom?“, Agroklub, <https://www.agroklub.com/sumarstvo/krije-li-se-iza-pozara-u-amazoniji-veliki-svjetski-biznis-s-govedinom/53627/>, pristup: 18. listopada 2019.
  - Vrančić, Tanja, (2012), „Psihološka harmonija drva i čovjeka“, Gradimo.hr, <http://www.gradimo.hr/clanak/psiholoska-harmonija-drva-i-covjeka/87708>, pristup: 21. studenog 2019.
  - Wish, (2019), „Život u minijaturnim kućama – trend koji osvaja svijet“, <https://www.wish.hr/zivot-u-minijaturnim-kucama-trend-koji-osvaja-svijet/>, pristup: 21. studenog 2019.